

Odgoj i obrazovanje djece migrantskoga porijekla: Krićka analiza stanja u hrvatskome obrazovnom sustavu

Dejana Bouillet, Ana Bauer, Ana Blažević Simić i Ruben Elenkov

Odsjek za pedagogiju

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

1. Uvod

Cilj analize stanja hrvatskoga obrazovnog sustava u domeni osiguravanja poticajnoga, uključivoga i pravednoga odgojno-obrazovnog okruženja za djecu migrantskoga porijekla jest utvrditi jesu li i kako dimenzije interkulturnoga odgoja i obrazovanja prepoznatljive (identifikabilne) u obrazovno-politićkim dokumentima, programima, projektima i rezultatima nacionalnih empirijskih istraživanja.

Primjenom Banksova modela (2014) kao analitićkoga okvira, iz odabranoga su korpusa izvora informacija prikupljene ključne informacije relevantne za prepoznavanje specifićnih odgojno-obrazovnih izazova s kojima se suoćavaju djeca migrantskoga porijekla (rane i predškolske, osnovnoškolske i srednjoškolske dobi) i odgojno-obrazovni djelatnici radi razvoja programa e-ućenja utemeljenoga na dokazima i razvoja preporuka za učinkovite sustave podrške odgojno-obrazovnim djelatnicima i djeci migrantskoga porijekla u osiguravanju poticajnoga, uključivoga i pravednoga odgojno-obrazovnog okruženja za tu djecu i ćlanove njihove obitelji. Radi ostvarivanja cilja i svrhe analize, postavljeni su sljedećić zadaci:

- identificirati propise, relevantne obrazovno-politićke dokumente i izvještaje, programe podrške i znanstvena istraživanja usmjerena na odgojno-obrazovne potrebe djece migrantskoga porijekla i njihovih obitelji u hrvatskome obrazovnom sustavu
- identificirati propise, relevantne obrazovno-politićke dokumente i izvještaje, programe podrške i znanstvena istraživanja usmjerena na specifićna znanja, vještine i resurse koji su odgojno-obrazovnim djelatnicima potrebni za interkulturni odgoj i obrazovanje u hrvatskome obrazovnom sustavu
- identificirati obilježja hrvatskoga obrazovnog sustava koja olakšavaju ili otežavaju pružanje podrške odgojno-obrazovnim djelatnicima i djeci migrantskoga porijekla u interkulturnome odgoju i obrazovanju.

U analizi su prikazana obilježja odgoja i obrazovanja djece migrantskoga porijekla u hrvatskome obrazovnom sustavu, na temelju analiziranih izvora. Prvo je pozornost usmjerena na zakonske i strateške dokumente relevantne za ostvarivanje prava djece migrantskoga porijekla na odgoj i obrazovanje unutar hrvatskoga obrazovnog sustava. Zatim su analizirani izvori koji obuhvaćaju sve razine obrazovnoga sustava, a potom su analizirani rani i predškolski, osnovnoškolski i srednjoškolski odgoj i

obrazovanje. Osnovnoškolsko obrazovanje je podijeljeno na razrednu i predmetnu nastavu zbog specifičnosti uvjeta u kojima se realizira, ali i različitosti inicijalnoga obrazovanja odgojno-obrazovnih djelatnika koji u njima sudjeluju.

Termin djeca migrantskoga porijekla odnosi se na izbjeglice, odnosno djecu koja bježe od rata ili progona preko međunarodne granice, i migrante, odnosno djecu koja se sele iz razloga koji nisu uključeni u zakonsku definiciju izbjeglice, kao što su spajanje obitelji, obrazovanje i slično, a borave u Republici Hrvatskoj (UNHCR, 2016). U pravilu je riječ o djeci pristigloj u Hrvatsku s obiteljima te o djeci bez pratnje, djeci koja su u nezakonitome boravku i djeci koja su tražitelji međunarodne zaštite. Suvremena migracijska kretanja ovu populaciju djece u Hrvatskoj čine sve brojnijom. Prema Statističkim podacima o tražiteljima međunarodne zaštite maloljetnika bez pratnje prema dobi i spolu Ministarstva unutarnjih poslova⁹, 2021. godine u Republici Hrvatskoj bilo je 195 djece bez pratnje u dobi od 0 do 17 godina, 2022. godine 436, a 2023. godine taj se broj povećao više od tri puta (te je godine u Republiku Hrvatsku ušlo 1516 djece bez pratnje).

Pojačana migracijska kretanja u Hrvatskoj su nova društvena pojava koja se nedvojbeno odražava na multikulturnost hrvatskoga društva i hrvatskoga obrazovnog sustava, a **rezultati analize upućuju na potrebu snažnije afirmacije interkulturnoga odgoja i obrazovanja na razini javne obrazovne politike, ali i na razini angažmana znanstvenika i praktičara koji doprinose interkulturnoj odgojno-obrazovnoj praksi**. Analiza ukazuje na slabu zastupljenost ove teme u obrazovno-političkim dokumentima i rezultatima nacionalnih empirijskih istraživanja te na veći angažman organizacija civilnoga društva koje toj temi posvećuju brojne projekte.

2. Metodološka objašnjenja

Specifične ciljeve i metodologiju analize sadržaja definirao je programski tim. Pozornost je usmjerena na izvore podataka (propise, relevantne obrazovno-političke dokumente i izvještaje, programe podrške i znanstvena istraživanja) koji omogućavaju sistematizaciju podatka relevantnih za uključivanje djece migrantskoga porijekla u hrvatski obrazovni sustav s obzirom na potrebe djece, članova njihovih obitelji i odgojno-obrazovnih djelatnika. Prikupljeni podaci osiguravaju objektivni i sustavni uvid u prilike i izazove implementacije interkulturnoga odgoja i obrazovanja u hrvatski obrazovni sustav, kao pretpostavke poticajnoga, uključivoga i pravednoga odgoja i obrazovanja djece migrantskoga porijekla. **U ovoj analizi te se prilike i izazovi smatraju čimbenicima hrvatskoga obrazovnog sustava koji olakšavaju ili**

⁹ <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fmup.gov.hr%2FUserDocsImages%2Fstatistika%2F2024%2F2%2Fweb%2520statistike%25202023%2520Q4.xlsx&wdOrigin=BROWSELINK>

otežavaju pružanje podrške odgojno-obrazovnim djelatnicima i djeci migrantskoga porijekla u interkulturalnome odgoju i obrazovanju.

Izvori relevantni za analizu identificirani su prema sljedećim kriterijima:

1. period objave, odnosno razdoblje primjenjivosti izvora (npr. propisa i obrazovno-političkih dokumenata) je od 2021. do 2024. godine, jer je 2022. godina identificirana kao godina u kojoj su pojačana migrantska kretanja u Republiku Hrvatsku
2. izvor se odnosi na područje Republike Hrvatske
3. izvor se odnosi na odgoj i obrazovanje djece i/ili učenika migrantskoga porijekla, a relevantan je za njihove odgojno-obrazovne potrebe, iskustva, stavove, dostupnu podršku i druge aspekte odgoja i obrazovanja
4. izvor je relevantan za odgojno-obrazovne djelatnike u hrvatskome obrazovnom sustavu.

Jedan od četiri člana programskoga tima pretraživao je jednu skupinu izvora podataka, a rezultati pretraživanja su komentirani i dorađivani na zajedničkim sastancima. Izvori podataka prikupljeni su pretraživanjem mrežnih stanica relevantnih međunarodnih organizacija, ministarstava, agencija, ureda, organizacija civilnoga društva i baza znanstvenih radova.

Propisi su pretraživani na mrežnim stranicama ministarstava nadležnih za unutarnje poslove, obrazovanje i socijalnu politiku te Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. Obrazovno-politički dokumenti i izvještaji su pretraživani na mrežnim stranicama Europske komisije, Agencije Ujedinjenih naroda za migrante (UNHCR), Međunarodne organizacije za migracije (IOM), Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD), ministarstava nadležnih za obrazovanje i socijalnu politiku, Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina te pravobraniteljice za djecu i pučkog pravobranitelja. Programi podrške pretraživani su na mrežnim stranicama Ureda UNICEF-a za Hrvatsku, Agencije za odgoj i obrazovanje, Agencije za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, Foruma za slobodu odgoja, Pučkog otvorenog učilišta Korak po korak, Centra za mirovne studije, Instituta za razvoj obrazovanja, Hrvatskog Crvenog križa i Hrvatskog pravnog centra. Znanstvena istraživanja su pretraživana u bazama podataka SCOPUS, ProQuest i Hrčak. Izvještaji, znanstveni i stručni radovi i programi podrške procjenjivani su prvo čitanjem naslova i sažetaka ili kratkih opisa te su potencijalno relevantni izvori izdvojeni i pročitani u cijelosti. U analizu su uključeni propisi koji adresiraju teme važne za odgoj i obrazovanje djece migrantskoga porijekla. Na mrežnim stranicama na kojima su traženi propisi, obrazovno-politički dokumenti, izvještaji te programi podrške pregledane su arhive i relevantni izvori su ručno odabrani. Baze podataka SCOPUS i ProQuest pretraživane su korištenjem mogućnosti naprednoga pretraživanja sažetaka, naslova i ključnih riječi. To je učinjeno sljedećom kombinacijom: *immigrant* OR refugee* OR migrant* OR foreign* OR multilingual* OR intercultur* OR multicultural* AND*

student* OR child* OR teen* OR teacher OR educat* OR parent AND view* OR perspective* OR experience* OR right* AND Croatia. Na taj je način identificirano 417 rezultata, na temelju naslova i sažetaka 14 je izdvojeno za cjelovito čitanje, a 10 znanstvenih radova odgovaralo je na kriterije uključivanja izvora u analizu.

Za analizu izvora konstruirane su sljedeće kategorije i potkategorije:

- vrsta izvora (zakon, pravilnik, protokol, izvještaj, strategija, akcijski plan, program, projekt, stručni rad, znanstveni rad, priručnik, ostalo)
- razina odgoja i obrazovanja na koju se odnose (rani i predškolski odgoj i obrazovanje, razredna nastava, predmetna nastava, srednjoškolski odgoj i obrazovanje, kombinacije različitih razina, sve razine)
- dionici odgoja i obrazovanja na koje su pretežno usmjereni (djeca/učenici, odgojno-obrazovni djelatnici, obrazovni sustav, više dionika, ostalo, ništa od navedenog)
- dimenzije interkulturnoga odgoja i obrazovanja koje adresiraju (integracija sadržaja, konstrukcija znanja, pravedna pedagogija, smanjenje predrasuda, osnaživanje institucijske kulture, više dimenzija istovremeno, ništa od navedenog).

Podaci o izvorima uključenima u analizu (mrežna stranica, DOI i referenca) dostupni su u prilogu. Ukupan broj izvora po vrsti dokumenta prikazan je u Tablici 1.

Tablica 1. Izvori analize po vrsti dokumenta

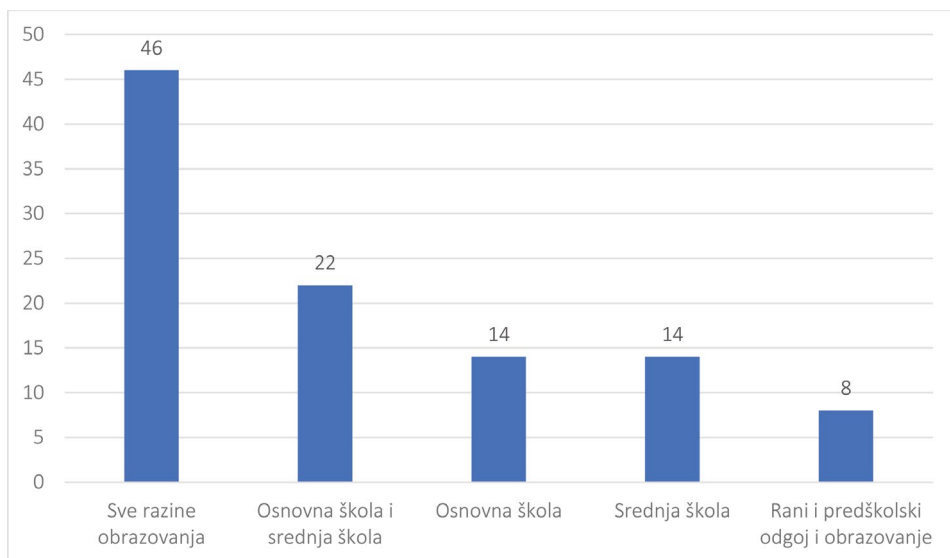
Tip dokumenta	Broj	Udio (%)
Zakon	6	5,8
Pravilnik	1	1,0
Protokol	1	1,0
Akcijski plan	4	3,8
Strategija	3	2,9
Izvještaj	20	19,2
Program	9	8,7
Projekt	37	35,2
Stručni rad	3	2,9
Znanstveni rad	10	9,6
Priručnik	7	6,7
Ostalo	3	2,9
Ukupno	104	100

Analiza stanja hrvatskoga obrazovnog sustava u domeni osiguravanja poticajnoga, uključivoga i pravednoga odgojno-obrazovnog okruženja za djecu migrantskoga porijekla na temelju pretraživanja mrežnih stranica ministarstava, tijela države uprave, međunarodnih organizacija, baza znanstvenih radova i organizacija civilnog društva u razdoblju od 2021. do 2024. godine identificirala je 104 relevantna izvora.

3. Rezultati analize

U nastavku su prikazani rezultati analize 104 identificirana izvora (propisa, relevantnih obrazovno-političkih dokumenata i izvještaja, programa podrške i znanstvenih istraživanja) usmjerena na odgojno-obrazovne potrebe djece migrantskoga porijekla i njihovih obitelji u hrvatskome obrazovnom sustavu te na specifična znanja, vještine i resurse koji su odgojno-obrazovnim djelatnicima potrebni za interkulturalni odgoj i obrazovanje u hrvatskome obrazovnom sustavu, imajući u vidu razine obrazovanja i dimenzije interkulturalnoga odgoja i obrazovanja (Banks, 2014).

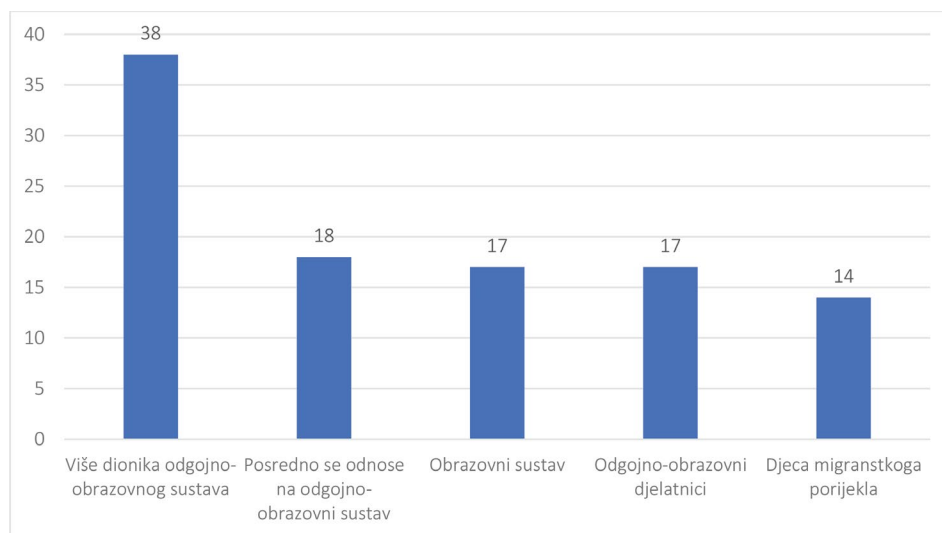
Slika 1. Izvori analize prema razini obrazovanja na koju se odnose

Pokazalo se da većina aktivnosti usmjerenih prema afirmaciji uključivanja djece migrantskoga porijekla i članova njihovih obitelji u hrvatski obrazovni sustav obuhvaća sve razine obrazovnog sustava jer je riječ o dokumentima (zakonima, strategijama i sl.) koji adresiraju potrebu osiguravanja poticajnoga, uključivoga i pravednoga odgojno-obrazovnog okruženja za svu djecu. U ovoj analizi identificirano je 46 takvih izvora. Na drugom su mjestu prema zastupljenosti izvori koji adresiraju osnovnoškolski i srednjoškolski odgoj i obrazovanje ($n = 22$), a slijede izvori usre-

dotočeni na osnovnoškolski odgoj i obrazovanje ($n = 14$) te srednjoškolski odgoj i obrazovanje ($n = 14$). Najmanje je pozornosti posvećeno ranome i predškolskome odgoju i obrazovanju ($n = 8$), a svega 2 izvora obuhvaćaju rani i predškolski odgoj i obrazovanje te razrednu nastavu (slika 1).

Najveći broj izvora ($n = 38$) adresira više aspekata i/ili dionika obrazovnog sustava, usmjeravajući se na odgojno-obrazovne djelatnike i djecu, odgojno-obrazovne djelatnike i obrazovni sustav ili druge kombinacije. Takvi izvori nalaze se među znanstvenim radovima, propisima i obrazovno-političkim dokumentima. Ukupno 18 izvora posredno je značajno za interkulturalni odgoj i obrazovanje iako izravno nije riječ o obrazovnome sustavu (npr. Zakon o strancima, Zakon o socijalnoj skrbi, programi i projekti koji se realiziraju u lokalnim zajednicama, a doprinose uključivanju osoba migrantskoga porijekla u hrvatsko društvo). Jednak broj izvora pretežno je usmjeren na obrazovni sustav i na odgojno-obrazovne djelatnike ($n = 17$, ukupno 34). U pravilu je riječ o propisima, strategijama i izvještajima koji afirmiraju interkulturalni odgoj i obrazovanje na razini obrazovnoga sustava, odnosno o programima namijenjenima profesionalnome razvoju odgojno-obrazovnih djelatnika. Ukupno 14 znanstvenih i stručnih radova te manji broj projekata dominantno je usmjeren na djecu migrantskoga porijekla (slika 2).

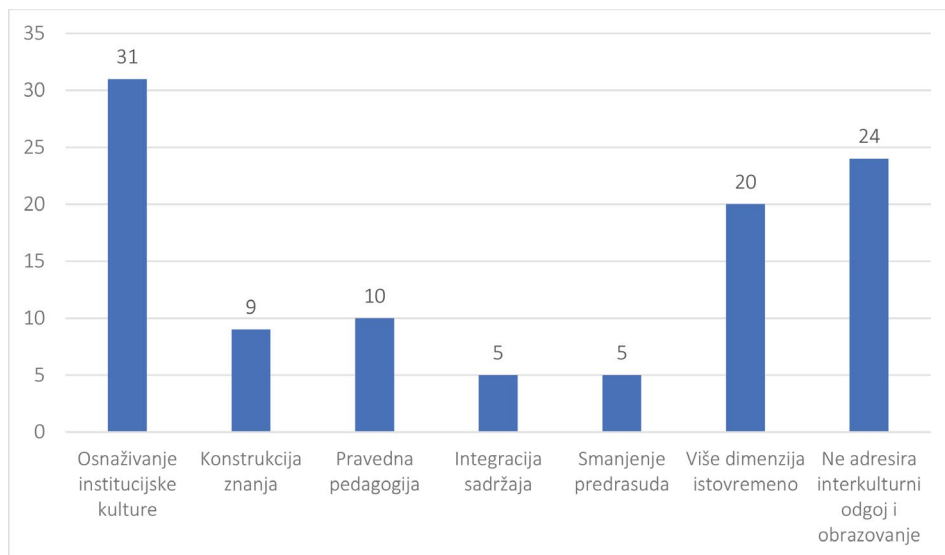

Slika 2. Izvori analize prema dionicima odgojno-obrazovnog sustava na koje se odnose

Što se dimenzija interkulturalnog odgoja i obrazovanja tiče (Banks, 2014), analiza je pokazala da većina izvora (propisi, obrazovno-politički dokumenti, izvještaji) adresira osnaživanje institucijske kulture ($n = 31$). Na drugom su mjestu izvori koji izravno ne adresiraju interkulturalni odgoj i obrazovanje ($n = 24$), ali načelno doprinose uključivanju djece migrantskoga porijekla u obrazovni sustav. Takvi se izvori

nalaze u svim tipovima pretraživanih dokumenata. Slijede izvori koji adresiraju više dimenzija istovremeno ($n = 20$), a u pravilu je riječ o programima, projektima i priručnicima. Dimenzija pravedne pedagogije prepoznaje se u 10 izvora, a dimenzija konstrukcije znanja u 9 (priručnicima, programima, projektima, znanstvenim radovima). Najmanje pozornosti posvećeno je integraciji sadržaja i smanjenju predrasuda ($n = 5$, ukupno 10). Podaci su prikazani na slici 3.

Slika 3. Izvori analize prema dimenzijama interkulturalnoga odgoja i obrazovanja (Banks, 2014)

Slijedi sadržajna analiza zakonskih i strateških dokumenata relevantnih za ostvarivanje prava djece migrantskoga porijekla na odgoj i obrazovanje unutar hrvatskog obrazovnog sustava.

3.1. Zakonski i strateški okvir odgoja i obrazovanja djece migrantskoga porijekla

Prava djece trebaju biti osigurana bez ikakve diskriminacije prema djetetu, njegovim roditeljima ili zakonskim skrbnicima (Konvencija o pravima djeteta, 1998). Obveza svake države potpisnice Konvencije UN-a o pravima djeteta je da poduzme prikladne mjere radi osiguravanja primjerene zaštite i humanitarne pomoći te da sudjeluje u svim naporima Ujedinjenih naroda i ostalih mjerodavnih međudržavnih ili nevladinih organizacija koje surađuju s Ujedinjenim narodima, da se djetetu migrantskoga porijekla pruži odgovarajuća zaštita i pomoć.

Kada su ostvareni zakonom propisani uvjeti, Republika Hrvatska obavezna je osigurati uključivanje djece u obrazovni sustav. U tome je procesu pozvana poštivati smjernice međunarodnih organizacija i pomoći djeci da prevladaju izazove povezane s migracijama radi povećanja njihovih mogućnosti da u odrasloj

dobi budu punopravni, aktivni članovi društva. Pri tome je važno u obzir uzeti jedinstvene odgojno-obrazovne potrebe djece migrantskoga porijekla. Na primjer, moguće je da djeca žive s članovima obitelji ili skrbnicima koji zbog vlastitih socijalno-emocionalnih teškoća imaju slabije kapacitete za pružanje osjećaja sigurnosti i zaštite svoje djece, kulturne razlike mogu umanjiti mogućnosti roditelja/skrbnika da podrže djecu u postizanju obrazovnih postignuća, traumatska iskustva djece iziskuju pružanje psihosocijalne podrške, a nepoznavanje službenoga jezika zemlje domaćina temeljna je prepreka kvalitetnoj obrazovnoj i socijalnoj inkluziji djece (McBrien, 2022).

Na međunarodnoj razini oblikovane su politike koje pridonose kvalitetnome uključivanju osoba migrantskoga porijekla u zemlje primateljice, a obuhvaćaju i njihov odgoj i obrazovanje. Za potrebe ove analize osobito su bitna dva međunarodna dokumenta: Akcijski plan Europske komisije za integraciju i uključivanje za razdoblje 2021.-2027. (2020) i Strategija Europske komisije o pravima djeteta 2021.-2024. (2021).

Akcijski plan za integraciju i uključivanje za razdoblje 2021.-2027. (COM (2020) 758 final) dopuna je Pakta o azilu i migracijama (Europska komisija, 2020, COM/2020/609 final). U planu se naglašava da su obrazovanje i osposobljavanje temelj uspješnoga sudjelovanja u društvu te jedan od najsnažnijih alata za izgradnju uključivijih društava, od ranoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja do tercijarnoga obrazovanja, obrazovanja odraslih te neformalnoga obrazovanja. Odgojno-obrazovne ustanove su u dokumentu prepoznate kao moguća središta integracije za djecu i njihove obitelji. Sukladno tome, **zagovara se bolja pristupačnost i interkulturalna orijentiranost obrazovnih sustava**, što podrazumijeva da odgojno-obrazovni djelatnici imaju potrebne vještine i resurse:

- za realizaciju odgojno-obrazovnoga procesa u multikulturnim i višejezičnim odgojno-obrazovnim grupama i razredima te
- za pružanje potpore djeci migrantskoga porijekla na svim razinama obrazovanja.

Uz alate koji doprinose učenju i komunikaciji u razredu, Akcijski plan naglašava važnost socijalne i vrijednosne dimenzije odgoja i obrazovanja, usmjeravajući se na učenje aktivnoga građanstva, demokracije i kritičkoga mišljenja jer se smatra da ti odgojno-obrazovni sadržaji i ishodi pridonose odvratanju mladih od usvajanja ekstremističkih ideologija, a time i od njihova sudjelovanja u pokretima i organizacijama koje promiču nesnošljivost i nasilje. Doprinos Akcijskoga plana uključivome i kvalitetnome odgoju i obrazovanju djece migrantskoga porijekla sadržan je u njegovim ciljevima. Prema planu, do 2027. godine

- više djece migrantskoga porijekla trebalo bi sudjelovati u visokokvalitetnome i uključivome ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju te u drugim razinama obrazovanja

- odgojno-obrazovni djelatnici trebali bi biti bolje osposobljeni za interkulturalni odgoj i obrazovanje usvajanjem potrebnih vještina jer su im dostupni resursi i potpora u vođenju multikulturalnih i višejezičnih odgojno-obrazovnih grupa i razreda
- više osoba migrantskoga porijekla trebalo bi sudjelovati u sveobuhvatnim programima jezičnoga osposobljavanja i tečajevima građanske integracije koji počinju po dolasku i prate ih tijekom njihova procesa integracije.

Europska komisija u ožujku 2021. godine donosi prvu sveobuhvatnu **Strategiju o pravima djeteta 2021.-2024.** (COM(2021) 142), kojom se obvezuje da će svojim unutarnjim i vanjskim djelovanjem, te u skladu s načelom supsidijarnosti, djecu i njihove najbolje interese staviti u središte politika EU. Strategijom se želi objediniti sve nove i postojeće zakonodavne, političke i financijske instrumente EU-a u jedan sveobuhvatni okvir. Pružanje jednakih mogućnosti za svu djecu provodi se kroz analizu i unapređivanje dimenzija zdravlja i obrazovanja te kroz izradu i implementaciju javnih politika kojima se smanjuju regionalne razlike. Time kvalitetne usluge skrbi za djecu postaju dostupnije te olakšavaju život djeci i njihovim obiteljima (Europska komisija, 2021). Sastavni dio Strategije je **Europsko jamstvo za djecu** (Europska unija, 2021) koje se zalaže za to da svako dijete u Europi i diljem svijeta ima ista prava i može živjeti bez diskriminacije i zastrašivanja bilo koje vrste.

Nacionalno zakonodavstvo usklađuje se s međunarodnim politikama, nastojeći osigurati osnovne uvjete za prihvata i boravak osoba migrantskoga porijekla u Republici Hrvatskoj. Tom usklađivanju nastoji pridonijeti **Nacionalni akcijski plan za provedbu Preporuke Vijeća Europske unije o uspostavi Europskog jamstva za djecu** (2023) koji, sukladno Europskome jamstvu za djecu Europskoga vijeća (2021), obuhvaća mjere i aktivnosti usmjerene na djecu u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti s ciljem osiguranja pristupa ranome i predškolskome odgoju i obrazovanju, pristupa i podrške u osnovnoškolskome i srednjoškolskome obrazovanju, pristupa kvalitetnoj prehrani, primjerenome stanovanju te dostupnim zdravstvenim i socijalnim uslugama u zajednici. Jedan od posebnih ciljeva Akcijskoga plana je promoviranje inkluzivne odgojno-obrazovne prakse i razvoj kulture raznolikosti koji se, među ostalim, namjerava postići stručnim usavršavanjem odgojno-obrazovnih djelatnika u području odgoja i obrazovanja ranjivih skupina djece. To bi stručno usavršavanje trebalo doprinijeti osiguravanju inkluzivnoga odgoja i obrazovanja te osiguravanju stručne podrške djeci i roditeljima pripadnicima ranjivih skupina tako da im se olakša aktivno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu i zajednici.

Ključni propisi za osiguravanje prava djece migrantskoga porijekla u Hrvatskoj su Ustav RH (2014), Zakon o strancima (2022), Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (2023) i Zakon o socijalnoj skrbi (2023), iako se neposredno ne odnose na interkulturalni odgoj i obrazovanje.

Prema **Ustavu Republike Hrvatske** (2014) obrazovanje u Republici Hrvatskoj je dostupno svakom, pod jednakim uvjetima, u skladu s njegovim sposobnostima.

Jednakost, ravnopravnost, socijalna pravda i poštivanje prava čovjeka među najvećim su vrednotama ustavnoga poretka Republike Hrvatske, neovisno o njegovoj rasi, boji kože, jeziku, vjeri, nacionalnom ili socijalnom porijeklu, rođenju ili drugim osobinama. Hrvatska „štiti materinstvo, djecu i mladež te stvara socijalne, kulturne, odgojne, materijalne i druge uvjete kojima se promiče ostvarivanje prava na dostojan život“ (članak 62 Ustava Republike Hrvatske). **Zato se očekuje široka podrška uključivanju djece migrantskoga porijekla u sustav odgoja i obrazovanja, sukladno sposobnostima svakoga djeteta.**

Zakon o strancima (2022) uređuje pružanje međunarodne zaštite državljanima treće zemlje ili osobama bez državljanstva, a obuhvaća azil ili supsidijarnu zaštitu. Zakon predviđa odobravanje privremenoga boravka radi spajanja obitelji ako je riječ o državljaninu treće zemlje s kojim se traži spajanje obitelji, a koji je u Republici Hrvatskoj imao neprekidno najmanje godinu dana odobren privremeni boravak, na temelju važeće dozvole za boravak i rad u Republici Hrvatskoj. Te osobe ostvaruju pravo na obrazovanje, usavršavanje, rad i samozapošljavanje. Izbjeglice ili maloljetnici bez pratnje¹⁰ kojima je odobren privremeni boravak u Republici Hrvatskoj ostvaruju pravo na siguran smještaj, zdravstvenu zaštitu, prava iz sustava socijalne skrbi, obrazovanje i rad.

Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (2023) u članku 10 propisuje da se prilikom provedbe Zakona postupa u skladu s načelom najboljega interesa djeteta koji se procjenjuje prema dobrobiti i društvenome razvoju djeteta, njegovu porijeklu, zaštiti i sigurnosti, mišljenju djeteta, mogućnosti spajanja obitelji i drugim relevantnim čimbenicima. Djeci se dodjeljuju posebni skrbnici koji pružaju podršku djeci bez pratnje u svim postupcima predviđenima u Zakonu.

Prema **Zakonu o socijalnoj skrbi** (2023) stranac sa stalnim boravkom i dugotrajnim boravištem u Republici Hrvatskoj, osoba bez državljanstva s privremenim i stalnim boravkom i dugotrajnim boravištem u Republici Hrvatskoj, stranac pod supsidijarnom zaštitom, azilant i stranac pod privremenom zaštitom te članovi njihove obitelji koji zakonito borave u Republici Hrvatskoj te stranac s utvrđenim statusom žrtve trgovanja ljudima mogu ostvariti naknade i usluge u sustavu socijalne skrbi. Navedeno uključuje i pravo na uslugu smještaja u kriznim situacijama, odnosno u situacijama u kojima je ugrožen život, zdravlje ili dobrobit osobe, koje se priznaje maloljetnicima bez pratnje. Pravo na uslugu smještaja priznaje se stranom državljaninu i osobi bez državljanstva s privremenim boravkom u Republici Hrvatskoj, u trajanju do tri godine.

¹⁰ Zakon o strancima u čl. 3, st. 2 maloljetnika bez pratnje definira kao državljanina treće zemlje koji je mlađi od 18 godina, a koji na teritorij Republike Hrvatske dolazi bez pratnje odrasle osobe koja je odgovorna za njega ili je bez pratnje ostao nakon ulaska na teritorij Republike Hrvatske.

Nedvojbeno je da nacionalni propisi i politike otvaraju prostor za prihvata i uključivanje osoba migrantskoga porijekla. Za provedbu nacionalne politike integracije osoba kojima je odobrena međunarodna ili privremena zaštita nadležan je **Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske**. Ured je nadležan za **Akcijski plan za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita za razdoblje od 2017. do 2019. godine**¹¹ koji je usvojen 2017. godine.

Ostvarivanje javno-političkih ciljeva trebao bi olakšati **Fond za azil, migracije i integraciju** koji na temelju Uredbe Europske unije iz 2014. godine (EU br. 516/2014) djeluje pri Ministarstvu unutarnjih poslova Republike Hrvatske. Cilj Fonda jest doprinijeti učinkovitome upravljanju migracijskim tokovima te provedbi, jačanju i razvoju zajedničke politike azila i zajedničke politike useljavanja, u skladu s relevantnom pravnom stečevinom Unije i uz potpuno poštovanje međunarodnih obveza Unije i država članica. Primjerice, iz ovog fonda financira se projekt Europske Platforme integracijskih gradova (EPIC-UP)¹² koji se kontinuirano provodi od 2020. godine. Njegov je cilj poboljšati integraciju i inkluziju migranata na lokalnoj razini u ruralnim i urbanim područjima, osmišljavanjem poboljšanoga modela suradnje više aktera. Ova metodologija potiče partnerstva među dionicima, uključujući migrante i organizacije koje vode migranti, javna tijela i organizacije civilnoga društva, tako da su strategije integracije usmjerene na korisnika i učinkovitije. Fond financira i projekte Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, a u razdoblju od 2021. do 2024. godine identificirana su dva takva projekta:

1. „**SINERGY: Osiguravanje sinergijskog pristupa integraciji državljana trećih zemalja (2023.-2026.)**“¹³: Svrha projekta je jačanje višerazinske suradnje u primjeni međunarodnih i nacionalnih standarda integracije državljana trećih zemalja u Republici Hrvatskoj, s naglaskom na osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita. Ciljevi projekta su:
 - smanjiti administrativne prepreke u pristupu zajamčenim pravima i uslugama kroz osiguravanje usluga prevođenja na jezike kojima se najčešće služe osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita i drugi državljani trećih zemalja
 - osnažiti koordinacijske kapacitete sustava integracije kroz intenziviranje suradnje s jedinicama lokalne samouprave, državljanima trećih zemalja i organizacijama civilnoga društva
 - povećati senzibiliziranost ključnih dionika te opće populacije vezano uz zakonite migracije te doprinos državljana trećih zemalja razvoju društva

¹¹ <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/AKCIJSKI%20PLAN%20ZA%20INTEGRACIJU%202017-2019.pdf>

¹² <https://epicamif.eu/epic-up-project/>

¹³ <https://ljudskaprava.gov.hr/projekti/fond-za-azil-migracije-i-integraciju-amif/sinergy-osiguravanje-sinergijskog-pristupa-integraciji-drzavljan-trecih-zemalja/1223>

- unaprijediti proces izrade, praćenja provedbe, izvještavanja o rezultatima provedbe i vrednovanja učinka provedbe mjera iz strateških akata za integraciju iz perspektive nositelja provedbe i korisnika.

2. „INCLuDE“ – Međuresorna suradnja u osnaživanju državljana trećih zemalja (2019.-2022.)¹⁴: Svrha je projekta osnaživanje dionika sustava integracije za osmišljavanje, provođenje i praćenje mjera integracije državljana trećih zemalja u RH, osobito osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita u Republici Hrvatskoj. Projekt uključuje istraživačke aktivnosti, edukacijske aktivnosti, aktivnosti jačanja svijesti o izazovima integracije, javna događanja u vidu okruglih stolova, konferencija i publikacijske aktivnosti. Provedba svih aktivnosti temelji se na jačanju međuresorne suradnje među dionicima sustava integracije na svim razinama. Korisnici, odnosno ciljane skupine koje će biti obuhvaćene projektnim aktivnostima su tijela državne uprave, tijela regionalne i lokalne samouprave, javne ustanove, organizacije civilnoga društva, članovi akademske zajednice, građanske inicijative, osobe kojima je potrebna i/ili odobrena međunarodna zaštita, djeca i mladi te opća populacija. Lokacije provedbe su sjeverozapadna, središnja i istočna Hrvatska; različiti gradovi u koje su ili će biti smještene osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita.

Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina vodi i koordinira rad Stalnoga povjerenstva za provedbu integracije stranaca u hrvatsko društvo koje je osnovano 2019. godine radi koordinacije rada svih ministarstava, nevladinih organizacija i drugih tijela koja sudjeluju u postupku uključivanja u društvo azilanata ili stranaca pod supsidijarnom zaštitom (Narodne novine, 110/2019; 68/2023). Godine 2018. Ured je izradio Okvir za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita na lokalnoj razini (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2018) jer se od jedinica lokalne samouprave očekuje izrada lokalnih strategija i akcijskih planova za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita. Te preporuke i prijedloge u obzir je uzeo Grad Zagreb koji je usvojio **Aksijski plan Grada Zagreba za provedbu Povelje Integrirajućih gradova za 2023. i 2024. godinu** (Grad Zagreb, 2023). Među prioritetnim ciljevima akcijskoga plana su učenje jezika i obrazovanje (cilj 3) i interkulturno učenje (cilj 4). Plan je namijenjen integraciji tražitelja/tražiteljica međunarodne zaštite, osoba kojima je odobrena međunarodna ili privremena zaštita i stranih radnika/radnica. Radi olakšavanja njihova uključivanja u proces odgoja i obrazovanja, predviđa se:

- praćenje i ostvarivanje prava djece na uključivanje u obrazovni sustav na području Grada Zagreba
- olakšavanje pristupa djece odgoju i obrazovanju sukladno pravima i obvezama propisanim Zakonom o međunarodnoj i privremenoj zaštiti

¹⁴ [https://pravamanjina.gov.hr/?id=938&pregled=1&datum=Wed%20Feb%2005%202020%2014:02:54%20GMT+0100%20\(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme\)](https://pravamanjina.gov.hr/?id=938&pregled=1&datum=Wed%20Feb%2005%202020%2014:02:54%20GMT+0100%20(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme))

- olakšavanje društvenoga i kulturnoga uključivanja djece kroz upoznavanje s tradicijom, kulturom i kulturnim obrascima u Republici Hrvatskoj te
- educiranje i senzibiliziranje dionika i javnosti o integraciji tražitelja/tražiteljica međunarodne zaštite, osoba kojima je odobrena međunarodna ili privremena zaštita i stranih radnika/radnica.

Zaključno je moguće naglasiti da **postojeći zakonski i strateški okvir odgoja i obrazovanja djece migrantskoga porijekla omogućuje njihovo uključivanje u odgojno-obrazovni proces**. Međunarodne smjernice upućuju na potrebu osiguravanja poticajnoga, uključivoga i pravednoga odgoja i obrazovanja, što je u skladu s interkulturnim odgojem i obrazovanjem. Hrvatski zakonski i strateški dokumenti načelno omogućuju implementaciju zakonskih i strateških dokumenata Europske unije na nacionalnoj razini. Pokrenute su brojne inicijative kojima se nastoji osigurati primjereno uključivanje osoba migrantskoga porijekla u hrvatsko društvo, a interkulturni odgoj i obrazovanje zasigurno u tome procesu imaju važnu ulogu. Zato su u nastavku prikazani rezultati analize propisa, relevantnih obrazovno-političkih dokumenata i izvještaja, programa podrške i znanstvenih istraživanja koji ukazuju na faktore koji u hrvatskome kontekstu olakšavaju ili otežavaju zadovoljenje odgojno-obrazovnih potreba djece migrantskoga porijekla i njihovih obitelji.

3.2. Odgoj i obrazovanje djece migrantskoga porijekla

Ovo poglavlje posvećeno je prikazu obilježja odgoja i obrazovanja djece migrantskoga porijekla, radi sagledavanja doprinosa različitih dionika odgojno-obrazovnoga procesa implementaciji interkulturnoga odgoja i obrazovanja u hrvatskome obrazovnom sustavu. Prvo je pozornost usmjerena na međunarodne, a potom na nacionalne izvore koji su relevantni za razumijevanje izazova i mogućnosti osiguravanja poticajnoga, uključivoga i pravednoga odgojno-obrazovnog okruženja za djecu migrantskoga porijekla.

Unatoč jasnoj opredijeljenosti hrvatskoga obrazovnog sustava za uključiv, interkulturni pristup odgoju i obrazovanju, koji se smatra preduvjetom uključivanja djece migrantskoga porijekla u obrazovni sustav, međunarodne organizacije ističu brojne prepreke ostvarivanju toga cilja. Odbor za prava djeteta UN-a ukazao je na nedovoljne kapacitete osoblja u ministarstvima i agencijama zaduženim za pružanje potpore učiteljima i nastavnicima te njihovu nedovoljnu edukaciju za uključivanje djece migrantskoga porijekla u obrazovni sustav (Pravobraniteljica za djecu, 2023). Zato Odbor preporučuje da Republika Hrvatska poveća kapacitete osoblja u ministarstvima i agencijama nadležnima za obrazovanje, podrži učitelje i poboljša kvalitetu izobrazbe učitelja i nastavnika. UNHCR (2021; 2023) upozorava da je uključivanje izbjeglica na svim razinama obrazovanja manje u usporedbi s drugim grupama djece, pri čemu broj djece upisane u školu s razinom obrazovanja sve više opada. Pri tome su djevojčice u odnosu na dječake u lošijem položaju: globalne

bruto stope upisa za djecu izbjeglice osnovnoškolske dobi bile su 70 % za dječake, a 67 % za djevojčice, dok su na srednjoškolskoj razini stope bile 35 % za dječake i 31 % za djevojčice.

Mnoga djeca migrantskoga porijekla doživjela su prekid u obrazovanju, odvajanje od obitelji, žive u uvjetima siromaštva i suočena su s kulturnim razlikama zemlje domaćina i domicilne zemlje. Ovi i mnogi drugi izazovi i okolnosti utječu na njihov napredak u učenju, akademska postignuća i kasniji uspjeh u životu. OECD (Siarova i van der Graaf, 2022) prepoznaje pet područja koja je potrebno uzeti u obzir prilikom osmišljavanja uključivanja djece migrantskoga porijekla u obrazovni sustav. To su (Reynolds i Bacon, 2018, prema Siarova i van der Graaf, 2022): 1) vodstvo i kultura škole, 2) učitelji i nastava, 3) mentalno zdravlje i prosocijalno ponašanje, 4) izvanškolski programi i 5) partnerstva škola-obitelj i škola-zajednica. Sva ta područja zastupljena su **u modelu interkulturnoga odgoja i obrazovanja** koji obuhvaća kritičku analizu nastavnih sadržaja, rekonstrukciju odnosa u školi s naglaskom na identifikaciju diskriminativnih praksi, razvijanje kulturno responzivnih i inkluzivnih metoda poučavanja te promišljanje uloge odgojno-obrazovnih ustanova u perpetuiranju ili transformiranju postojećega društvenog stanja (Banks, 2014).

Postoje pokazatelji da učenici izbjeglice mogu biti izvrsni ako im se pruži odgovarajuća podrška. Kada polažu nacionalne ispite, stope prolaznosti učenika izbjeglica su na svim razinama visoke, ponekad i iznad državnoga prosjeka (UNHCR, 2023). Ipak, prema istome izvoru, stope prolaznosti veće su za dječake nego za djevojčice, odnosno 83 % naspram 78 %. Međunarodna organizacija za migracije (IOM, 2024) naglašava da izbjegličke obitelji mogu dati prednost obrazovanju dječaka u odnosu na obrazovanje djevojčica zbog društvenih normi u domicilnim zemljama, ali i otežanoga fizičkog pristupa odgojno-obrazovnim ustanovama ako obitelji žive u izbjegličkim kampovima. Djevojčice imaju i slabiji pristup učenju na daljinu, dijelom zbog rodni normi, a dijelom i zbog loše pristupačnosti tehnologije (IOM, 2024).

Kada je riječ o Republici Hrvatskoj, pučka pravobraniteljica ukazuje na potrebu razvoja sustavnih mjera za integraciju osoba migrantskoga porijekla (Pučka pravobraniteljica, 2022), nedostatak dostupnih i priuštivih tečajeva hrvatskoga jezika, kao i informacija o raspoloživim načinima zaštite prava migranata (Pučka pravobraniteljica, 2023) te na visoku stopu predrasuda i rasne diskriminacije prema migrantskoj populaciji (Pučka pravobraniteljica, 2024). S obzirom na pojačana migrantska kretanja, ove preporuke upućuju na potrebu snažnijega angažmana tijela državne uprave u osiguravanju uvjeta za uključivanje osoba migrantskoga porijekla u hrvatsko društvo. Međutim, ova analiza pokazala je da je **u razdoblju od 2021.-2024. godine realizirano razmjerno malo programa i projekata u tom smjeru.**

Kao pozitivan primjer ističe se odgovor Hrvatske na izbjeglice iz Ukrajine, temeljen na **Direktivi Europske unije o privremenoj zaštiti** (2001/55/EZ) koja članice

Europske unije obvezuje na odobravanje osobama mladim od 18 godina koje uživaju privremenu zaštitu pristup obrazovnome sustavu pod jednakim uvjetima kao i državljanima države članice domaćina (članak 14). U tu je svrhu nadležno ministarstvo donijelo niz odluka i smjernica kojima je cilj olakšavanje djeci izbjeglicama iz Ukrajine pristupačnost institucionalnoga odgoja i obrazovanja, a podržalo je i niz programa i projekata za pružanje podrške odgojno-obrazovnim djelatnicima u tome procesu¹⁵. Ta se prava ne odnose na djecu stranih radnika, djecu bez pratlje, djecu tražitelje azila i druge kategorije djece migrantskoga porijekla, što ne osigurava poticajno, uključivo i pravedno okruženje svoj djeci migrantskoga porijekla. Budući da sva djeca migrantskoga porijekla mogu biti suočena s brojnim teškoćama prilikom uključivanja u hrvatski obrazovni sustav, **nužno je oblike podrške koji su se pokazali kvalitetnima na primjeru djece izbjeglica iz Ukrajine standardizirati i učiniti dostupnima svoj djeci migrantskoga porijekla.**

Na pružanje podrške u odgoju i obrazovanju djece migrantskoga porijekla usmjereni su programi i projekti organizacija civilnoga društva koji se realiziraju uz financijsku podršku međunarodnih, nacionalnih, regionalnih i lokalnih organizacija, agencija, ureda i fondova. U razdoblju od 2021. do 2024. godine realizirano je 9 programa i projekata koji ne adresiraju neku specifičnu razinu odgoja i obrazovanja, već doprinose obrazovnome sustavu tako da na različite načine nastoje olakšati uključivanje djece migrantskoga porijekla u proces odgoja i obrazovanja (npr. edukacijom odgojno-obrazovnih djelatnika i /ili šire javnosti, doprinosom kreiranju javnih obrazovnih politika, pružanjem podrške u učenju). U tablici 2 prikazani su njihovi nositelji i ciljevi.

¹⁵ <https://mzom.gov.hr/vijesti/ukljucivanje-djece-i-ucenika-izbjeglica-iz-ukrajine-u-odgojno-obrazovni-sustav-republike-hrvatske-4826/4826>

Tablica 2. Programi i projekti organizacija civilnog društva usmjereni k podršci uključivanju djece migrantskoga porijekla u hrvatski obrazovni sustav u razdoblju od 2021. do 2024. godine

Nositelj	Naziv i trajanje
1. Forum za slobodu odgoja¹⁶	Sirius 3.0 – Impactful and sustainable policy change for migrant education (2023. – 2027.)
Ciljevi: Uključivo kreiranje politika temeljenih na dokazima kao i razvoj suradnje kroz: (1) analiziranje i zajedničko stvaranje znanja o glavnim izazovima i političkim pristupima za uključivo obrazovanje; (2) identificiranje, dijeljenje i promicanje dobre političke prakse i poticanje inovacija i uključivanja u razvoj politika; (3) širenje rezultata u formatima koji su pogodni za zagovaračke aktivnosti i javne politike.	
2. Centar za mirovne studije¹⁷	Azil, integracija i ljudska sigurnost (2021.)
Ciljevi: Osigurati pristup sustavu azila i zaštita ljudskih prava izbjeglica i drugih migranata, pristup stranaca i tražitelja azila pravnoj pomoći i odvjetnicima, integraciju izbjeglica i drugih migranata, osnaživanje migrantskih inicijativa i kolektiva putem interkulture medijacije i socijalne podrške u integraciji, pravnu pomoći i strateške litigacije, praćenje i zagovaranje promjena politika u RH i EU-u, javne kampanje i senzibilizaciju javnosti, kulturne produkcije, istraživanja i stručne analize te stručne edukacije.	
3. Centar za mirovne studije¹⁸	Borba protiv nejednakosti (2021. – 2024.)
Ciljevi: Smanjenje nejednakosti, kako onih socio-ekonomskih, tako i nejednakosti koje su posljedica diskriminacije, predrasuda i stereotipa prema određenim manjinama u Hrvatskoj, putem zagovaranja i istraživanja za politike koje doprinose smanjenju nejednakosti u ekonomskoj sferi, suzbijanja diskriminacije, govora mržnje i zločina iz mržnje, prvenstveno kroz istraživanja, javne kampanje i institucionalno te zakonodavno zagovaranje prava romske nacionalne manjine, izbjeglica i migranata.	

¹⁶ <https://fso.hr/projekti/sirius-3-0-impactful-and-sustainable-policy-change-for-migrant-education/>

¹⁷ https://www.cms.hr/system/article_document/doc/810/Godi_nji_izvje_taj_CMS-a_za_2021._godinu.pdf

¹⁸ https://www.cms.hr/system/article_document/doc/810/Godi_nji_izvje_taj_CMS-a_za_2021._godinu.pdf

Nositelj	Naziv i trajanje
4. Centar za mirovne studije ¹⁹	PRAVA U PRAKSI – Participacijom i suradnjom do kvalitetnih politika zaštite socio-ekonomskih prava (2021. – 2022.)
Ciljevi: Uspostaviti sustav praćenja socio-ekonomskih nejednakosti i zagovaranja ostvarenja ekonomskih te socijalnih prava kroz jačanje suradnje i kapaciteta civilnog društva i međusektorske suradnje; razviti prijedloge politika obrazovanja, stanovanja i rada utemeljenih na međunarodnim standardima ekonomskih i socijalnih prava te doprinijeti formalnom i neformalnom obrazovanju o ekonomskim i socijalnim pravima kroz izradu kurikuluma i materijala za provedbu ekonomske dimenzije građanskog odgoja i obrazovanja te provedbu klastera Održivi razvoj i ekonomska pravda na Mirovnim studijima.	
5. Centar za mirovne studije (kao partner u međunarodnom projektu) ²⁰	Migrant Children and Communities in a Transforming Europe (MICREATE) – HORIZON 2020 PROJEKT EU (2019. – 2021.)
Ciljevi: Stimulirati inkluziju raznolikih grupa djece migranata pomoću usvajanja pristupa usmjerenih na djecu u području integracije djece migranata na razini obrazovne politike. Projekt je rezultirao brojnim publikacijama, među kojima je i priručnik u području interkulturnoga odgoja i obrazovanja i uključivanja djece izbjeglica u obrazovanje.	
6. Mreža gradova EUROCITIES (Zagreb i Split) ²¹	UNITES: UrbaN InTEgration Strategies through co-design (2022. – 2024.)
Ciljevi: Poboljšavanje rezultata integracije zajedničkim osmišljavanjem integracijskih strategija s dionicima, građanima i migrantima, osposobljavanje svih dionika integracije za osmišljavanje strategija kroz edukacije i razmjene dobrih praksi te poticanje sudjelovanja građana i posebice migranata u zajedničkom osmišljavanju ovakvih strategija integracije te podizanje svijesti o prednostima „pristupa cjelokupnog društva“ integraciji. Jedna od istaknutih aktivnosti programa je Škola prijateljstva koja pruža pomoć djeci u savladavanju školskog sadržaja, pisanju domaće zadaće te učenju hrvatskog jezika, kroz individualni pristup svakom djetetu kojem je takva pomoć potrebna. U sklopu projekta je nastala publikacija na temelju provedenih edukacija javnih službenika iz područja zdravstva i obrazovanja.	

¹⁹ <https://www.cms.hr/hr/javna-dobra/prava-u-praksi-participacijom-i-suradnjom-do-kvalitetnih-politika-zastite-socio-ekonomskih-prava>

²⁰ https://www.cms.hr/system/article_document/doc/883/Godi_nji_izvje_taj_o_radu_CMS-a_za_2022._godinu.pdf

²¹ <https://ccd.hr/posjeta-predstavnika-projekta-unites/>

Nositelj	Naziv i trajanje
7. Isusovačka služba za izbjeglice (JRS) i Ured UNICEF-a za Hrvatsku²²	Sigurno mjesto za djecu u Prihvatilištu za tražitelje azila u Zagrebu (2020. – 2024.)
Ciljevi: Poticati dječji razvoj u zdravom okruženju provođenjem edukativnih, psihosocijalnih, kreativnih i sportskih programa. Riječ je o inkluzivnom i nediskriminirajućem mjestu međukulturne integracije gdje djeca razvijaju suradnju i socijalne vještine u odnosima s djecom različitih kulturoloških pozadina. U sklopu programa objavljen je Priručnik za rad s djecom izbjeglicama koji sadrži praktična znanja i vještine povezane sa stručnim teorijskim znanjima za rad s djecom izbjeglicama i maloljetnicima bez pratnje.	
8. Pučko otvoreno učilište Korak po korak²³	PIQET: Principi kvalitetnog profesionalnog razvoja odgojno obrazovnih djelatnika (2022. – 2024.)
Ciljevi: Unaprijediti profesionalni razvoj odgojno-obrazovnih djelatnika kroz unapređenje kompetencija Korakovih i drugih edukatora koji rade s odgojno obrazovnim djelatnicima. Posebno se promiču socijalna pravda, interkulturalizam i ljudska prava u svim temama profesionalnog razvoja odgojno-obrazovnih djelatnika.	
9. Društvo za psihološku pomoć, uz podršku Ureda UNICEF-a za Hrvatsku²⁴	Očuvanje mentalnog zdravlja i pružanje psihosocijalne podrške djeci i skrbnicima iz Ukrajine u Hrvatskoj (2022. – 2023.)
Ciljevi: Opći cilj ovog projekta je pružanje psihosocijalne podrške djeci i skrbnicima koji borave u Hrvatskoj, a koji su izbjegli od rata u Ukrajini, kao i jačanje kapaciteta stručnjaka koji rade s izbjeglicama. Projekt obuhvaća edukaciju stručnjaka u sustavu socijalne skrbi, edukaciju nastavnika i stručnih suradnika u školama, edukaciju volontera i edukaciju ukrajinsko-hrvatskih prevoditelja o posredovanju u psihosocijalnom savjetovanju.	

Uključivanju djece migrantskoga porijekla u obrazovni sustav doprinose i aktivnosti usmjerene prema razvoju inkluzivne kulture odgojno-obrazovnih ustanova, poput, primjerice, projekta „**HEAD: Osaživanje ravnatelja škola za inkluzivnu školsku kulturu**“, koji je proveden u suradnji brojnih organizacija civilnoga društva

²² <https://hrv.jrs.net/programme/prihvatiliste-za-trazitelje-azila/>

²³ <https://www.korakpokorak.hr/projekti/piqet-principi-kvalitetnog-profesionalnog-razvoja-odgojno-obrazovnih-djelatnika>

²⁴ <https://dpp.hr/završeni-projekti/ocuvanje-mentalnog-zdravlja-i-pruzanje-psihosocijalne-podrske-djeci-i-skrbnicima-iz-ukrajine-u-hrvatskoj/>

i podržan sredstvima Europske unije i Ureda Vlade RH za udruge. Cilj projekta bio je podržati osnovne i srednje škole u stvaranju inkluzivne školske kulture putem osnaživanja ravnatelja u osnovnim i srednjim školama u njihovim nastojanjima da stvore i razviju inkluzivne školske politike i prakse kroz participatorno donošenje odluka (Mlekuž i Veldin, 2022). Važan doprinos razumijevanju izazova s kojima se susreću djeca migrantskoga porijekla prilikom integracije u hrvatsko društvo dala je „**Studija slučaja o participaciji djece izbjeglica i tražitelja azila u Hrvatskoj**“ koju je objavio Ured UNICEF-a za Hrvatsku 2024. godine (Širanović i Bartulović, 2024). U studiji je naglašena potreba osiguravanja prilika za učenje hrvatskoga jezika te nastavak školovanja izbjeglica i tražitelja azila, kao preduvjet za inkluziju u hrvatsko društvo. Naglašena je i potreba za prevoditeljskom podrškom u komunikaciji u različitim domenama života radi ostvarivanja prava na obrazovanje.

U okviru nekih projekata pripremljeni su i objavljeni priručnici za rad s djecom migrantskoga porijekla koji mogu poslužiti odgojno-obrazovnim djelatnicima prilikom planiranja i realizacije odgojno-obrazovnog procesa. To su, primjerice, „**Priručnik za rad s djecom izbjeglicama**“ (Žukina i sur., 2024) Isusovačke službe za izbjeglice²⁵ i „**Tematski pregled: Obrazovanje djece tražitelja azila – (ne)spremnost na kvalitetno uključivanje u obrazovni sustav**“ (Ćuća, 2021) Centra za mirovne studije²⁶.

Iz prikazanih rezultata ovoga dijela analize proizlazi da svoj doprinos uključivanju djece migrantskoga porijekla u hrvatski obrazovni sustav nastoje dati različiti dionici, među kojima se osobito ističu organizacije civilnoga društva. **One nastoje doprinijeti afirmaciji različitih dimenzija interkulturnoga odgoja i obrazovanja, osobito smanjenju predrasuda i pravednoj pedagogiji** (organizacijom edukacija, izdavanjem priručnika i na druge načine). Ipak, doprinos ovih inicijativa stvarnome jačanju kapaciteta obrazovnoga sustava za osiguravanje poticajnoga, uključivoga i pravednoga okruženja za djecu migrantskoga porijekla ostaje upitan jer one dopiru do maloga broja dionika odgojno-obrazovnoga sustava (uglavnom je riječ o sudionicima programa i projekata), a dokazi o implementaciji njihovih iskustava i preporuka izvan okvira projekata nisu identificirani. Te je inicijative opravdano koristiti kao poticaj za sustavno djelovanje na razini obrazovnoga sustava jer samo nacionalna razina vlasti, uz sudjelovanje jedinica regionalne i lokalne samouprave te odgojno-obrazovnih ustanova, može osigurati podršku uključivanju i integraciji djece migrantskoga porijekla u odgoj i obrazovanje, stvaranjem uvjeta za poticajno, uključivo i pravedno okruženje za svu djecu.

Budući da se odgojno-obrazovne potrebe djece migrantskoga porijekla i njihovih obitelji te potrebe odgojno-obrazovnih djelatnika u implementaciji interkulturnoga

²⁵ <https://hrv.jrs.net/resource/prirucnik-za-rad-s-djecom-izbjeglicama/>

²⁶ https://www.cms.hr/system/publication/pdf/152/Obrazovanje_djece_tra_itelja_azila_i_izbjeglica_u_Republici_Hrvatskoj_-_novo.pdf

odgoja i obrazovanja na različitim razinama odgoja i obrazovanja mogu razlikovati, u analizi su identificirani izvori relevantni za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, razrednu nastavu, predmetnu nastavu i srednju školu.

3.2.1. Rani i predškolski odgoj i obrazovanje (RPOO)

Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju (2023) propisuje da se RPOO organizira i provodi za djecu od navršenih 6 mjeseci života do polaska u osnovnu školu. Ostvaruje se u skladu s razvojnim osobinama i potrebama djece te socijalnim, kulturnim, vjerskim i drugim potrebama obitelji, na temelju nacionalnoga kurikuluma za RPOO i kurikuluma dječjega vrtića. Sva su djeca u godini prije polaska u školu, ako nisu bila uključena u RPOO, obvezna upisati program predškole. **Nacionalni kurikulum za RPOO** (2015) definira polazišta, načela, vrijednosti i ciljeve ranoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja. Dokument je usklađen sa suvremenim spoznajama o djeci, ranome djetinjstvu i pravima djece pa predstavlja primjeren okvir za interkulturni odgoj i obrazovanje. Sukladno tome dokumentu, načela RPOO-a su: fleksibilnost, partnerstvo s roditeljima i širom zajednicom, kontinuitet u odgoju i obrazovanju te otvorenost za kontinuirano učenje i spremnost na unapređivanje prakse. Vrijednosti na kojima se RPOO temelji su: znanje, humanizam i tolerancija, identitet, odgovornost, autonomija i kreativnost. Kurikulum promovira napuštanje unificiranih, jedinstvenih standarda za svu djecu u korist poštivanja i prihvatanja različitosti djece (Nacionalni kurikulum za RPOO, 2015).

Visokokvalitetni RPOO smatra se snažnim sredstvom za osiguravanje ravnopravnosti i uključenosti u društvo te učinkovitim alatom za povećanje socijalno-emocionalnih vještina djece i spremnosti za školu (OECD, 2023a, Europska unija, 2019). Unatoč tome, **RPOO djece migrantskoga porijekla još uvijek je zanemareno područje hrvatske obrazovne politike**. Takav zaključak proizlazi iz analize sadržaja zakonskih i podzakonskih propisa, relevantnih obrazovno-političkih dokumenata i izvještaja, programa podrške obiteljima i djeci migrantskoga porijekla te znanstvenih istraživanja usmjerenih na njihove odgojno-obrazovne potrebe. **Analiza ovih izvora pokazala je da se načelno zagovara pristupačan i kvalitetan RPOO, ali mu je u analiziranome razdoblju posvećeno vrlo malo pozornosti**.

Iako nacionalni dokumenti koji definiraju sustav RPOO zagovaraju veću pristupačnost i priuštivost RPOO-a (npr. Nacionalni plan razvoja sustava obrazovanja za razdoblje do 2027. godine, 2023), **u njima djeca migrantskoga porijekla nisu adresirana**. Primjerice, **Nacionalni plan za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2022. do 2026. godine** (2022) spominje djecu pripadnike nacionalnih manjina koja mogu i ne moraju biti migranti. Među prioritetima provedbe definirana je pristupačnost RPOO-a radi ostvarivanja prava na kvalitetan odgoj i obrazovanje od najranije dobi i osiguravanja standarda kvalitete i resursa za podršku djeci izloženoj riziku socijalne isključenosti. **Nacionalni akcijski plan za provedbu Preporuke Vijeća Europske unije o uspostavi Europskog jamstva za**

djecu (2023) u području RPOO-a usmjeren je na stvaranje uvjeta da sva djeca u nepovoljnome položaju u dobi od 3 do 6 godina imaju učinkovit pristup RPOO-u. **Djeca migrantskoga porijekla (djeca bez pratnje, tražitelji međunarodne zaštite, azilanti, stranci pod supsidijarnom i privremenom zaštitom mlađi od 18 godina, djeca iz Ukrajine i sva ostala raseljena djeca) prepoznata su kao djeca u nepovoljnome položaju kojima je osobito otežan pristup kvalitetnome RPOO-u.** Međutim, provedbeni propisi koji bi definirali mjere podrške djeci migrantskoga porijekla i članovima njihovih obitelji u sustavu RPOO nisu usvojeni.

Kao temeljni problem uključivanja djece migrantskoga porijekla u RPOO ističe se njegova nedovoljna pristupačnost. Statistike pokazuju da je samo jedno od troje djece izbjeglica u dobi od 6 godina registrirano za RPOO u svojim novim državama (UNICEF, 2023). Djeca migrantskoga porijekla suočavaju se s mnogim preprekama u pristupu RPOO-u. To uključuje jezične barijere, nedostatak odgojitelja i stručnih suradnika, slabu priuštivost programa, nedostupnost informacija o načinima upisa i premali broj mjesta u ustanovama RPOO-a (UNICEF, 2023).

Ostvarivanje prava djece u migracijama, i to djece koja dolaze s obiteljima, djece bez pratnje, djece koja su u nezakonitome boravku i koja su tražitelji međunarodne zaštite prati pravobraniteljica za djecu. Prema Izvješću pravobraniteljice za djecu, u 2022. godini u dječji je vrtić uključeno jedno dijete tražitelj azila, a od ranije je u dječje vrtiće bilo upisano 152 djece iz Ukrajine (Pravobraniteljica za djecu, 2023). U sustav RPOO 2023. godine bilo je 153 djece iz Ukrajine. Te je godine dodatno dvoje djece uključeno u vrtić (Pravobraniteljica za djecu, 2024). **Izvješća o radu pravobraniteljice ukazuju na problem nedostatka centraliziranoga prikupljanja podataka o djeci bez pratnje, što se reflektira i na nedostatak podataka o djeci migrantskoga porijekla uključenih u RPOO** (Pravobraniteljica za djecu, 2022, 2023, 2024). Postojanje baze podataka omogućilo bi uvid u točan broj djece migrantskoga porijekla na području države, njihov smještaj i pravni status, podatke o uključivanju u odgojno-obrazovni proces te podatke o skrbnicima.

Pravobraniteljica za djecu kao jedan od glavnih problema s kojima se susreću odrasle osobe raseljene iz Ukrajine i njihova djeca ističe nedostupnost RPOO-a, posebno na području Grada Zagreba. „Majke pri upisu trebaju dostaviti potvrdu o zaposlenju, a ne mogu početi raditi dok dijete ne krene u vrtić. S druge strane, kad su djeca uključena u vrtić, postoji dobra suradnja vrtića i lokalne vlasti, bez većih problema oko sufinanciranja“ (Pravobraniteljica za djecu, 2023, str. 173). U Izvješću o radu pravobraniteljice za djecu za 2021. godinu istaknuta je „nemogućnost ostvarivanja prava na upis u dječji vrtić iz razloga nedostatnih kapaciteta, posebno u manjim općinama“ (Pravobraniteljica za djecu, 2022, str. 124) te se ukazuje na neprimjerenost uvjeta za upis u dječji vrtić, među kojima se ističu uvjeti po osnovi obiteljskoga statusa (prebivalište, državljanstvo i radni status roditelja). Pravobraniteljica također zaključuje „da u našem društvu moramo raditi na suzbijanju i sprečavanju predrasuda i uznemiravanja pripadnika manjinskih skupina, što

je osobito problematično kod odgojno-obrazovnih radnika koji odgajaju i obrazuju djecu“ (Pravobraniteljica za djecu, 2022, str. 125).

Da bi RPOO djece migrantskoga porijekla bio smislen i usmjeren prema poticanju socijalne inkluzije djece, važno je da sustav RPOO osigura psihološku podršku, socijalno-emocionalno učenje, inkluzivan pristup djeci i članovima njihovih obitelji te osjetljivost na posljedice doživljenih trauma. Na temelju iskustava s uključivanjem djece izbjegle iz Ukrajine u RPOO, OECD (2023a) preporučuje zapošljavanje osoblja koje govori prvi jezik djeteta, otvaranje novih centara za RPOO, osiguravanje dodatnih financijskih sredstava i besplatnoga sudjelovanja djece izbjeglica u RPOO-u.

Razmjerno mali broj djece migrantskoga porijekla koja su uključena u ustanove RPOO-a nepovoljno se odražava na aktivnosti koje bi podržale odgojno-obrazovne djelatnike u implementaciji interkulturnoga odgoja i obrazovanja u RPOO. Primjerice, Agencija za odgoj i obrazovanje u analiziranome razdoblju RPOO-u djece migrantskoga porijekla nije posvetila ni jedan stručni skup (Agencija za odgoj i obrazovanje, 2022, 2023, 2024), a programi inicijalnoga obrazovanja također zanemaruju ovaj aspekt RPOO-a (Bouillet i sur., 2021).

U pretraživanju aktivnosti organizacija civilnoga društva identificirana su svega četiri projekta:

- projekt „Kutić humanosti“ (2022. – 2023.) provodio je Hrvatski Crveni križ u partnerstvu s DV Videk iz Brdovca, DV Ciciban iz Bjelovara i DV Botinec iz Zagreba i u suradnji s društvima Hrvatskog Crvenog križa u cilju humanitarnog odgoja djece predškolske dobi i širenje humanitarnih ideja u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima i pravima djece, kako bi ih se pripremilo za život u multikulturnome okruženju te ih se od najranije životne dobi poticalo na aktivno i odgovorno sudjelovanje u životu lokalne zajednice i općenito u demokratskome razvoju društva²⁷
- projekt „Izgradnja društva dobrodošlice“ (2023. – 2024.) Društvenog centra ROJC (Ukrajinski dječji kazališni studio) uz financijsku podršku i suradnju s UNHCR-om, agencijom UN-a za izbjeglice (Predstavništvo u Hrvatskoj), provodi radionice glume za najmlađe raseljene Ukrajinke, ali i mališane iz Pule, s ciljem unaprjeđenja uvjeta za kvalitetnu integraciju izbjeglica i stvaranje realističnih stavova u našem javnom prostoru s fokusom na gradove Split, Zadar i Pulu – potencijalnim središtima za prihvat i integraciju²⁸
- Testiranje Jamstva za svako dijete (faza III, 2020. – 2022.) Pučkog otvorenog učilišta Korak po korak je projekt koji zbog unaprjeđivanja pristupa uslugama zaštite

²⁷ <https://www.hck.hr/novosti/posjet-djecjem-vrticu-videk-iz-brdovca-u-sklopu-projekta-odgoj-za-humanost-od-malih-nogu-kutic-humanosti/11525>

²⁸ <https://rojcneta.pula.org/2024/05/20/izgradnja-drustva-dobrodoslice/>

djece i podrške obitelji, pristupa RPOO-u i pristupa uslugama rane intervencije u djetinjstvu provodi niz edukacija za odgojno-obrazovne djelatnike u ustanovama RPOO-a s ciljem jačanja njihovih kompetencija za stvaranje inkluzivnih okruženja, uz podršku Ureda UNICEF-a za Hrvatsku²⁹

- „Refleksija, odgoj i obrazovanje“ (2020. – 2023.) Pučkog otvorenog učilišta Korak po korak je projekt kojem je cilj podizati svijest odgojno-obrazovnih profesionalaca o važnosti zajedničkih refleksija, kao dijela kontinuiranoga profesionalnog razvoja (uvođenjem metoda poput WANDA metode, suradničkoga opažanja prakse i Videocoachinga u 10 vrtića/osnovnih škola partnerskih zemalja), a koji je rezultirao priručnikom „Grupna refleksija kao pokretač kvalitetne pedagoške prakse“³⁰.

Na slabu usmjerenost organizacija civilnoga društva na RPOO djece migrantskoga porijekla i članova njihovih obitelji **nadovezuje se iznimno slab interes znanstvenika za bavljenje ovom temom**. U analiziranome razdoblju objavljen je samo jedan znanstveni rad posvećen RPOO-u djece migrantskoga porijekla, autorica Varjačić i Varga (2023), koji predstavlja rezultate istraživanja realiziranoga na uzorku od 30 odgojitelja. Odgojitelji su procjenjivali razinu osposobljenosti i važnosti uvažavanja različitosti i multikulturalnosti. Budući da se djeca migrantskoga porijekla smatraju djecom u nepovoljnome položaju, ovdje je važno spomenuti dva projekta koja su u razdoblju od 2021. do 2024. godine dala doprinos interkulturnomu RPOO-u. To su:

1. **ESF projekt „Cjeloživotno obrazovanje dostupno svima“** Instituta za razvoj obrazovanja i partnerskih organizacija (2020. – 2023.) koji je proveden s ciljem jačanja kapaciteta organizacija civilnoga društva za postizanje učinkovitoga dijaloga s javnom upravom i znanstvenom zajednicom u oblikovanju i provođenju javnih politika za osiguravanje svima dostupnoga cjeloživotnog obrazovanja, a obuhvaća sve razine obrazovanja: od RPOO-a, preko osnovnoškolskoga, srednjoškolskoga i visokoškolskoga obrazovanja, do obrazovanja odraslih. U sklopu projekta su formilirane preporuke na temelju provedenih znanstvenih istraživanja. Utvrđeno je da 83,9 % (od 535) odgojitelja nema iskustva u odgoju i obrazovanju djece migrantskoga porijekla, a utvrđene su regionalne razlike u dostupnosti podrške odgojiteljima u odgoju i obrazovanju te djece. Odgojitelji iskazuju razmjeno nisku razinu zadovoljstva oblicima podrške djeci u nepovoljnome položaju i visoku razinu nezadovoljstva doprinosom kreatora obrazovnih politika uključivom i pravičnome obrazovanju (Bouillet i Brajković, 2023a; Bouillet i Brajković, 2023b).
2. **Projekt HRZZ-a „Modeli odgovora na odgojno-obrazovne potrebe djece izložene riziku socijalne isključenosti u ustanovama RPOO-a:**

²⁹ <https://www.korakpokorak.hr/projekti/faza-iii-testiranje-jamstva-za-svako-dijete>

³⁰ <https://www.korakpokorak.hr/projekti/alcor-izgradnja-kompetencija-ucitelja-u-stvaranju-partnerstva-roditelja-i-ucitelja-kroz-visejezicno-okruzenje-za-ucenje>

MORENEC“ (2020. – 2024.) u kojemu je razvijen model pedagoške prakse za prevenciju nepovoljnih razvojnih ishoda djece u nepovoljnome položaju (Visković i sur., 2024). Motivacija za razvoj modela proizlazi iz rezultata projekta prema kojemu u hrvatskim ustanovama RPOO nalazimo najmanje 30 % djece u dobi od 5 do 7 godina koja su u nepovoljnome položaju. Ta djeca u usporedbi sa svojim vršnjacima razvijaju nižu razinu privrženosti djeci i odgojiteljima, a njihovim je roditeljima/skrbnicima češće potrebna podrška. Manjinski etnički identitet djeteta i život u uvjetima siromaštva pokazali su se najvećim preprekama uključivanja djece u RPOO (Bouillet i Antulić-Majcen, 2022). U okviru projekta objavljen je pregledni rad o multikulturnom RPOO-u, u kojem su prikazana 3 kurikulumu koji se susreću u pedagoškim praksama RPOO-a, a više ili manje pridonose interkulturalnom odgoju i obrazovanju (Višnjić-Jevtić i sur., 2021):

- najčešći su kurikulumi usmjereni na razumijevanje kulture i obrazovanje o kulturnim razlikama, odnosno tradicijskim aspektima pojedinih kultura (npr. etnički artefakti – nošnja, simboli, hrana; rituali - obilježavanje blagdana i povijesni mitovi - legendarne vođe, sveci zaštitnici)
- kurikulumi koji nastoje odgovoriti na specifične potrebe djece manjinskih kultura radi omogućavanja jezične i kulturološke integracije u obrazovanje dominantne kulture (npr. dvojezični programi)
- kurikulumi utemeljeni na socijalnoj pedagogiji smatraju se interkulturalnim odgojem i obrazovanjem jer su usmjereni prema razvoju međusobnoga razumijevanja i poštovanja svih dionika procesa, razvijanjem vještina jednakopravnoga uključivanja i izgrađivanje suradničke kulture ustanove (kulturalni pluralizam i jednakopravnost, vladavina prava i mirno rješavanje sukoba, aktivan pristup učenju i poučavanju, kulturalno primjerena pedagogija).

Iz prikazanih rezultata analize proizlazi da se **u hrvatskome kontekstu usmjerenost prema interkulturalnomu RPOO-u tek očekuje**. Kao prednosti koje doprinose afirmaciji dimenzija interkulturalnoga odgoja i obrazovanja ističu se Nacionalni kurikulum za RPOO (2015) i visoka razina svijesti o potrebi osiguravanja pristupačnosti visokokvalitetnih ustanova RPOO-a svoj djeci (npr. Nacionalni plan za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2022. do 2026. godine, 2022; Nacionalni plan razvoja sustava obrazovanja za razdoblje do 2027. godine, 2023). Temeljna slabost ogleda se u vrlo skromnoj aktivnosti državnih agencija i ustanova, organizacija civilnoga društva i znanstvenika u kreiranju obrazovno-političkih dokumenata te provođenju programa, projekata i istraživanja koji bi pridonijeli boljem razumijevanju i afirmaciji interkulturalnoga RPOO-a u hrvatskome kontekstu. Iskustvo stečeno u angažmanu Vlade RH za osiguravanje integracije djece izbjegle iz Ukrajine može poslužiti kao primjer dobre prakse u uključivanju djece migrantskoga porijekla u RPOO. Uz to, **potrebno je snažnije afirmirati moguć-**

nosti uključivanja djece migrantskoga porijekla u odgojno-obrazovni proces, razvojem dimenzija interkulturnoga odgoja i obrazovanja. Prvi korak na tom putu jest profesionalni razvoj odgojitelja i osiguravanje uvjeta za veći obuhvat djece sustavom RPOO.

3.2.2. Osnovnoškolski odgoj i obrazovanje: razredna nastava

Temeljni propis koji uređuje odgoj i obrazovanje djece migrantskoga porijekla na razini osnovne škole je Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2023), a za odgoj i obrazovanje učenika migrantskoga porijekla važni su i Pravilnik o provođenju pripreme i dopunske nastave za učenike koji ne znaju ili nedostavno znaju hrvatski jezik i nastave materinskog jezika i kulture države porijekla učenika (2013) te Protokol o postupanju prema djeci bez pratnje (2018).

Prema **Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2023)**, svatko ima pravo na obrazovanje na temelju jednakosti obrazovnih šansi za sve učenike prema njihovim sposobnostima (članak 4, stavak 2). Zadaća je javnoga školskog sustava da bude neutralan i uravnotežen te da omogući djetetu ostvarivanje toga prava. **Škole su dužne osigurati uvjete za uspješnost svakog učenika u učenju, što implicira pružanje podrške učenicima migrantskoga porijekla.** Zato ministarstvo nadležno za obrazovanje dodatno nastoji podržati škole u uključivanju učenika i pružanju potpore učenicima, roditeljima i učiteljima tako što osigurava besplatne udžbenike, školski pribor i prijenosna računala (posebno za djecu iz Ukrajine), sredstva za sufinanciranje produženoga boravka i nastave izvan učionice (Pravobraniteljica za djecu, 2024).

Sljedeće odredbe Zakona pridonose uključivanju djece migrantskoga porijekla u odgojno-obrazovni proces:

- škola može dio nastavnih predmeta i sadržaja utvrđenih nastavnim planom i programom ili kurikulumom, osim na hrvatskome jeziku, izvoditi i na neke od svjetskih jezika, uz odobrenje Ministarstva (članak 8)
- učenici kojima je hrvatski jezik materinski jezik uče Hrvatski jezik prema redovitim planovima i programima za osnovnu ili srednju školu, a ostali učenici kao strani jezik: plan i program/kurikulum za nastavni predmet Hrvatskog jezika kao stranog jezika te Prirode i društva Republike Hrvatske, odnosno Povijesti i Geografije Republike Hrvatske donosi ministar odlukom (članak 30a)
- djeci koja imaju pravo na školovanje u Republici Hrvatskoj, a ne znaju ili nedostavno poznaju hrvatski jezik, škole su dužne pružiti posebnu pomoć organiziranjem individualnih i skupnih oblika neposrednoga odgojno-obrazovnog rada kojima se tim učenicima omogućuje učinkovito svladavanje hrvatskoga jezika i nadoknađuje nedovoljno znanje u pojedinim nastavnim predmetima (priprema i dopunska nastava (članak 43)

- za pripremnu i dopunsku nastavu za djecu koja su članovi obitelji državljana država članica Europske unije i za djecu azilanata, azilante, tražitelje azila, strance pod supsidijarnom zaštitom i strance pod privremenom zaštitom sredstva se osiguravaju u državnom proračunu (članak 142).

Prema **Pravilniku o provođenju pripremne i dopunske nastave za učenike koji ne znaju ili nedostаточно znaju hrvatski jezik i nastave materinskog jezika i kulture države porijekla učenika (2013)**, pripremna nastava namijenjena je učenicima nedostatnoga znanja hrvatskoga jezika i podrazumijeva intenzivno učenje hrvatskoga jezika tijekom najviše jedne nastavne godine. Proviđi se prema posebnome programu i organizira u školi koju utvrđuje nadležno upravno tijelo županije, odnosno Gradski ured. Tijekom pohađanja pripremne nastave učenik može u manjemu opsegu pohađati sate redovite nastave u školi u kojoj je upisan i to onih nastavnih predmeta kod kojih slabije znanje hrvatskoga jezika ne predstavlja znatniju zapreku za praćenje nastave. Dopunska nastava organizira se iz nastavnih predmeta za koje postoji potreba, a učenik je pohađa uz redovito pohađanje nastave. Količinu pripreme i dopunske nastave planiraju škole sukladno stvarnim potrebama, uz prethodnu suglasnost Ministarstva. Za vrijeme učenja hrvatskoga jezika, ishodi učenja iz nastavnih predmeta se ne vrednuju.

Protokol o postupanju prema djeci bez pratnje (2018) propisuje procedure uključivanja tražitelja azila, azilanata i djece bez pratnje u obrazovni sustav. Njime se nastoji ostvariti što uspješnija integracija djece u obrazovni sustav i hrvatsko društvo. Ako je riječ o djeci koja su smještena u prihvatnim centrima dulje od 3 tjedna, nastava se organizira u tome centru. Djeca kojima nije ograničena sloboda kretanja u školu se upisuju u roku od 15 dana.

Prema Protokolu, škola je obvezna formirati stručno povjerenstvo koje provjerava poznavanje hrvatskoga jezika i organizira upisnu provjeru znanja. Potom određuje razred u koji će dijete biti upisano na temelju rezultata upisne provjere znanja, od nadležnoga tijela regionalne uprave i ministarstva traži suglasnost za sate pripremne nastave hrvatskoga jezika i dostavlja im podatke o djetetu bez pratnje te donosi odluku o mogućnosti djelomične integracije djeteta u nastavu. Nakon provedene pripreme nastave stručno povjerenstvo škole provjerava znanje hrvatskoga jezika i donosi odluku o tome treba li dijete ponavljati pripremnu nastavu. Ako je dijete uspješno završilo pripremnu nastavu hrvatskoga jezika, bit će uključeno u redovitu nastavu.

Pripremna nastava dovodi do odgode početka nastave, što se nepovoljno odražava na kvalitetu uključivanja djece u odgojno-obrazovni proces. Početak nastave za svakoga učenika čeka se minimalno dva mjeseca (Pravobraniteljica za djecu, 2024). „Organizacije i škole koje rade s djecom tražiteljima međunarodne zaštite, djecom pod međunarodnom zaštitom te s djecom pod privremenom zaštitom i dalje ukazuju na razlike u obrazovnom sustavu u tretiranju djece. Dijete s odobrenom privremenom zaštitom uključuje se na pripremnu nastavu hrvatskog

jezika danom dostave obavijesti nadležnog ministarstva o uključenosti učenika u sustav odgoja i obrazovanja u RH i škola ne mora čekati odluku Gradskog ureda. Takvo odobrenje dijete sa statusom međunarodne zaštite puno dulje čeka, čime se nalazi u nepovoljnijem položaju“ (Pravobraniteljica za djecu, 2024, str. 185). Pravobraniteljica za djecu smatra da škole treba dodatno informirati o Pravilniku o provođenju pripremne i dopunske nastave za učenike koji ne znaju ili nedostatno znaju hrvatski jezik i nastave materinskog jezika i kulture države porijekla učenika (2013) i učenike, nakon uključivanja u redovnu nastavu, pratiti u skladu s njihovim individualnim napredovanjem. Preporučuje i osiguravanje dodatne i strukturirane podrške djeci (primjerice, putem pomoćnika u nastavi) jer jezična prepreka otežava stvaranje vršnjačkih odnosa koji su djeci migrantskoga porijekla potrebni za uključivanje u zajednicu (Pravobraniteljica za djecu, 2022).

Prema pravobraniteljici za djecu, ostale prepreke osiguravanju poticajnoga, uključivoga i pravednoga okruženja za učenike migrantskoga porijekla su (Pravobraniteljica za djecu, 2024):

- 140 sati nastave hrvatskoga jezika nije dovoljno da dijete samostalno sudjeluje u obrazovanju i ostvaruje ciljeve
- udžbenici koji bi bili prilagođeni djeci s drugoga govornog područja nisu dostupni
- izostaje podrška učenju jezika i pisanju zadaća
- neusklađenost hrvatskoga odgojno-obrazovnog sustava sa sustavima domicilnih država djece migrantskoga porijekla dovodi do upisa djece u niže razrede, što nepovoljno utječe na socijalizaciju djece
- izostaje psihosocijalna podrška učenicima koji su doživjeli traumu, osobito na prvome jeziku učenika.

Prikazane informacije upućuju na zaključak da **propisi načelno afirmiraju kulturnu različitost, ali je sustav monokulturan. Očekuje se da će se učenici integrirati u razrednu nastavu uz predviđene oblike podrške, iako ima mnogo pokazatelja da oni nisu usklađeni s potrebama i mogućnostima djece** (npr. uključivanje u niži razred zbog razine znanja nepovoljno se odražava na socijalizaciju učenika; procesi su spori i opterećeni administrativnim preprekama).

Prema podacima pravobraniteljice za djecu u 2021. godini u osnovnoškolski odgoj i obrazovanje bilo je uključeno 40 djece pod međunarodnom zaštitom (Pravobraniteljica za djecu za 2022), a 2022. godine 13 djece. Iste godine je osnovne škole pohađalo 1528 djece iz Ukrajine (Pravobraniteljica za djecu za 2023). U 2023. godini dodatno je pokrenuto 86 postupaka uključivanja djece migrantskoga porijekla u obrazovni sustav (bez djece doseljene iz Ukrajine), a realizirano je njih 46. Među njima je 40 djece uključeno u osnovnu školu (Pravobraniteljica za djecu za 2024). Svjesni brojnih izazova s kojima se u procesu uključivanja u obrazovni sustav suočavaju djeca migrantskoga porijekla i njihovi učitelji, tijela državne upra-

ve, znanstvenici i organizacije civilnoga društva uz financijsku podršku gradova, ministarstava i međunarodnih organizacija nastoje doprinijeti širenju mogućnosti podrške djeci, članovima njihovih obitelji i odgojno-obrazovnim djelatnicima. **Međutim, ti su naponi nedostatni i ne osiguravaju primjerenu podršku svoj djeci migrantskoga porijekla.**

Ova je analiza pokazala da je u razdoblju od 2021. do 2024. godine realizirano 6 projekata organizacija civilnoga društva i znanstvenika koji su usmjereni prema jačanju kapaciteta obrazovnoga sustava za osiguravanje poticajnoga, uključivoga i pravednoga okruženja za djecu migrantskoga porijekla (Tablica 3).

Tablica 3. Projekti organizacija civilnog društva i znanstvenika usmjereni k podršci uključivanju djece migrantskoga porijekla u osnovnu školu u razdoblju od 2021. do 2024. godine

Nositelj	Naziv i trajanje
1. Forum za slobodu odgoja, u suradnji s Uredom UNICEF-a za Hrvatsku³¹	Škole zajedništva / Школи спільнот – podrška školama u inkluziji učenika i učenica iz Ukrajine (2022. – 2023.)
Ciljevi: Razviti sveobuhvatni program kojim se jačaju kompetencije odgojno-obrazovnih radnika i radnica za rad s djecom i njihovim roditeljima/skrbnicima, kako bi se povećalo razumijevanje nedavnih, često traumatskih, iskustava raseljene djece i utjecaja na njihovu dobrobit i mentalno zdravlje, kao i pružila dodatna podrška za vraćanje socijalne i emocionalne dobrobiti te nastavak njihova obrazovanja. Edukacije, predavanja i priručnici pomoći će u razvijanju kompetencija za poučavanje u multikulturnom okruženju te uključivanju vršnjaka i lokalne zajednice kao stupova podrške novim učenicima i njihovim obiteljima. Tri su ključna segmenta projekta: 1. Program mentalnog zdravlja i psihosocijalne podrške učenicima, nastavnicima i drugom obrazovnom osoblju; 2. Inkluzivni pristup kvalitetnim mogućnostima učenja; 3. Uključivanje djece, roditelja/skrbnika i lokalne zajednice u podršci stvaranju povoljnog okruženja za učenje.	
2. Forum za slobodu odgoja, u suradnji s Uredom UNICEF-a za Hrvatsku³²	Škole podrške: učenje za otpornost, inkluziju i mentalno zdravlje (2023. – 2024.)
Ciljevi: Osnaživanje škola, učitelja i učenika za razvoj otpornosti, inkluzivnost i podršku mentalnom zdravlju. U fokusu su učenice i učenici koji dolaze iz skupina u nepovoljnom položaju. U projektu se razvijaju edukativni moduli koji pridonose razvoju kompetencija za pristup cijele škole mentalnom zdravlju s dodatnim fokusom na osnaživanje djevojčica.	

³¹ <https://fso.hr/projekti/skole-zajednistva-школи-спільнот-podrška-skolama-u-inkluziji-učenika-i-učenica-iz-ukrajine/>

³² <https://fso.hr/projekti/skole-podrske-2023-2024/>

Nositelj	Naziv i trajanje
3. Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu³³	IRCiS: Integracija djece izbjeglica u školama: istraživanje efikasnosti školskih intervencija u izgradnji pozitivnih međugrupnih odnosa djece-izbjeglica i domicilne djece u Hrvatskoj (2019. – 2023.)
Ciljevi: Dobiti što potpuniju sliku o potrebama djece izbjeglica i domicilne djece tijekom procesa integracije i razviti intervencijski program u školama za razvoj pozitivnih stavova domicilne djece prema djeci izbjeglicama – za škole u kojima se tek očekuje dolazak izbjeglica i za škole koje već pohađaju učenici izbjeglice.	
4. Pučko otvoreno učilište Korak po korak³⁴	REC: Refleksija, odgoj i obrazovanje: Reflection, education and care (2020. – 2023.)
Cilj: Podizati svijest odgojno-obrazovnih djelatnika o važnosti zajedničkih refleksija prilagođenih njihovim potrebama, kao dijela kontinuiranog profesionalnog razvoja. Projekt je krajem 2023. godine rezultirao priručnikom „Grupna refleksija kao pokretač kvalitetne pedagoške prakse“.	
5. Pučko otvoreno učilište Korak po korak³⁵	ALCOR: Izgradnja kompetencija učitelja u stvaranju partnerstva roditelja i učitelja kroz višejezično okruženje za učenje (2021. – 2023.)
Cilj: Izgradnja kompetencija učitelja u stvaranju partnerstva roditelja i učitelja kroz višejezično okruženje za učenje, a kako bi se jezično podržali učenici osnovnih škola u nepovoljnom položaju, putem četiri glavne aktivnosti: (1) edukacije za učitelje i učiteljice; (2) festivali učenja jezika; (3) radionice razvoja suradnje roditelja i učitelja te (4) izrada besplatne online edukacije za učitelje/ice (dostupne su online na engleskom jeziku).	
6. Društvo za psihološku pomoć, uz podršku Ureda UNICEF-a za Hrvatsku³⁶	Podrška u integraciji djece i obitelji pod međunarodnom zaštitom (2024. – 2025.)

³³ <https://psihologija.ffzg.unizg.hr/projekti/ircis/>

³⁴ <https://www.korakpokorak.hr/projekti/rec-refleksija-odgoj-i-obrazovanje-engl-reflection-education-and-care>

³⁵ <https://www.korakpokorak.hr/projekti/alcor-izgradnja-kompetencija-ucitelja-u-stvaranju-partnerstva-roditelja-i-ucitelja-kroz-visejezicno-okruzenje-za-ucenje>

³⁶ <https://dpp.hr/aktualni-projekti/podrska-u-integraciji-djece-i-obitelji-pod-medunarodnom-zastitom/>

Nositelj	Naziv i trajanje
Ciljevi: 1. Pružanje psihološke podrške osobama pod međunarodnom zaštitom (djeca, mladi, odrasli, obitelji). 2. Pružanje podrške u učenju i integraciji. 3. Osnaživanje i educiranje stručnog školskog osoblja i nastavnika te volontera (budućih pomagačkih stručnjaka) koji rade s djecom s odobrenom međunarodnom zaštitom kroz edukaciju o specifičnostima rada s djecom pod međunarodnom zaštitom. Uspostavljanjem sistema partnerstva sa školama i osnaživanjem edukatora i volontera stvorit će se mreža učinkovitije identifikacije ciljane skupine djece i roditelja te će ih se, u slučajevima kada je potrebno, brže moći uputiti u savjetovalište.	

Iz podataka prikazanih u Tablici 3 proizlazi da su **projekti i programi organizacija civilnoga društva i znanstvenika dominantno usmjereni na profesionalni razvoj odgojno-obrazovnih djelatnika, pri čemu nema distinkcije između učitelja razredne i predmetne nastave**. Tako i priručnici nastali u sklopu projekta mogu biti koristan resurs učiteljima razredne i predmetne nastave prilikom promišljanja uključivanja učenika migrantskoga porijekla u odgojno-obrazovni proces. Primjeri takvih priručnika su „**Škole zajedništva - priručnik za integraciju učenika i učenica iz Ukrajine u osnovne škole**“ autorica Iskre Pejić i Vanje Kožić Komar koji je 2022. godine objavio Ured UNICEF-a za Hrvatsku i „**Intervencijski programi poticanja školske integracije učenika izbjeglica u osnovnim školama: Priručnik za provedbu radionica suradničkog učenja i zamišljenog kontakta**“ autorica Margarete Jelić, Dinke Čorkalo Biruški, Nikoline Stanković i Antonije Vrdoljak koji je 2023. godine objavio Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Pretraživanje aktivnosti tijela državne uprave i jedinica regionalne i lokalne samouprave pokazalo je da je njihova aktivnost u osiguravanju podrške učenicima migrantskoga porijekla za uključivanje u odgojno-obrazovni proces vrlo slaba. Ističe se doprinos Agencije za odgoj i obrazovanje koja organizira stručne skupove s temom migracija, prevencije trgovanja ljudima, integracije osoba pod međunarodnom zaštitom, rada s ranjivim skupinama migranata, realizirane svake školske godine (Agencija za odgoj i obrazovanje, 2022, 2023, 2024). Agencija je također u suradnji s Ministarstvom znanosti i obrazovanja izradila **Smjernice, upute, preporuke i prijedloge aktivnosti učiteljima, nastavnicima i stručnim suradnicima u osnovnim i srednjim školama za inkluziju ranjive skupine učenika izbjeglica** (2022) te **Smjernice, upute, preporuke i prijedloge aktivnosti učiteljima, nastavnicima i stručnim suradnicima u osnovnim i srednjim školama za osnaživanje djece i mladih za pravovremenu i učinkovitu reakciju u kriznim situacijama** (2022). Uz to, Agencija ostvaruje suradnju s Hrvatskim Crvenim križem, realizirajući projekt „**Pružanje kvalitetne i pravovremene psihološke prve pomoći**

raseljenim osobama iz Ukrajine (2023-2024)³⁷“ koji doprinosi profesionalnome razvoju učitelja u području rada s djecom izbjeglicama.

U analiziranome razdoblju identificiran je samo jedan znanstveni projekt posvećen uključivanju izbjeglica u hrvatski obrazovni sustav, unutar kojeg je objavljeno više znanstvenih radova (projekt IRCiS). Projektom IRCiS je potvrđeno da je zadovoljenje odgojno-obrazovnih potreba popraćeno brojnim teškoćama (npr. slaba kvalificiranost učitelja za rad s učenicima izbjeglicama, međusobno nerazumijevanje učitelja i roditelja, složenost izbora razreda u kojem će učenik nastaviti svoje obrazovanje, izostanak podrške učenicima u učenju). Istaknuta je važnost pozitivnih vršnjačkih odnosa jer su odnosi učenika izbjeglica i domicilnih učenika uglavnom površni i svedeni na školski kontekst, a jezična barijera pokazala se važnom preprekom u ostvarivanju vršnjačkih odnosa. Rezultati primjene programa pokazali su da je kod učenika razredne nastave nakon intervencije dugoročno i kratkoročno utvrđeno statistički značajno unapređenje stavova o djeci izbjeglicama te veća spremnost za ostvarivanje kontakta s njima (Vrdoljak i sur., 2024).

Uključivanjem djece migrantskoga porijekla u analiziranome razdoblju bavi li su se i neki autori neovisno od širih projekata.

Kolak, Markić i Kolak (2021) su primjenom mješovite metode pokazali da u jednoj osnovnoj školi koja ima veći broj inojezičnih učenika, oni imaju dobar sociometrijski status pa tako i nekoliko prijatelja unutar razrednoga odjela te većina i izvan njega. Učenici su istaknuli nekoliko prijedloga za poboljšanje uključivanja novih inojezičnih učenika u razredni odjel: verbalno izražavanje dobrodošlice, podrška u učenju, iskazivanje brizi, prilagodba metoda vrednovanja, ponuda kvalitetnih sadržaja i zadataka za učenje, organizacija slobodnovremenskih aktivnosti u kojima mogu svi sudjelovati i slično.

Klasnić, Đuranović i Lucin (2022) su metodom analize slučaja pokazale da su jezične barijere uvelike otežale povezivanje učenice iz Sirije s drugim učenicima te praćenje nastavnoga sadržaja, da su se njezine učiteljice uključile u programe profesionalnoga razvoja kako bi podržale učenicu, da vršnjačke interakcije izvan škole ograničavaju kulturološke razlike (npr. roditelji učenici ne dozvoljavaju izlaske) te da su učiteljice usmjerene na optuživanje roditelja za niska obrazovna postignuća učenice. Knežević (2024) je kvantitativnom metodom utvrdila da profesionalno uvjerenje o jezičnim, kulturnim i etničkim razlikama učitelja nije prilagođeno potrebama manjinskih/migrantskih skupina učenika, dok su Blažević, Bulić i Batarelo Kokić (2023) kvantitativnom metodom došle do zaključka da učitelji svoju interkulturnu osjetljivost, znanja i vještine multikulturnoga poučavanja procjenjuju prosječnima.

S obzirom na dimenzije interkulturnoga odgoja i obrazovanja (Banks, 2014), moguće je uočiti da analizirani izvori malo pozornosti posvećuju integraciji sadržaja

³⁷ <https://www.hck.hr/novosti/psiholoska-prva-pomoc-u-integraciji-djece-izbjeglica/12061>

jer zastupljenosti odgojno-obrazovnih sadržaja, materijala, koncepata i vrijednosti različitih kulturnih grupa u kurikulumima nije posvećen ni jedan znanstveni rad ili stručni projekt. Priručnici i programi namijenjeni profesionalnome razvoju učitelja uglavnom su usmjereni prema smanjivanju predrasuda i afirmaciji pravedne pedagogije, a posvećeni su pojedinim grupama djece migrantskoga porijekla (npr. djeca iz Ukrajine, izbjeglice). Projekti i programi koji bi se odnosili na odgoj i obrazovanje sve djece migrantskoga porijekla (uključujući, na primjer, djecu stranih radnika) nisu identificirani. U analiziranome razdoblju nije realiziran ni jedan program ili projekt koji bi bio posvećen stvaranju uvjeta za (re)konstrukciju znanja koju bi zajedno kreirali učitelji i djeca migrantskoga porijekla.

Osnovano je očekivati da bi zajednička (re)konstrukcija znanja, kao i kvalitetnija implementacija ostalih dimenzija interkulturnoga odgoja i obrazovanja, smanjila međusobno nerazumijevanje učitelja, djece i njihovih roditelja/skrbnika na koje ukazuju provedena istraživanja, kao i stres djece uzrokovan neusklađenošću obrazovnih zahtjeva i njihovih mogućnosti (npr. usporedno praćenje nastave u hrvatskoj školi i online ukrajinske nastave) te doprinijela prevladavanju razlika u obrazovnim sustavima domicilne zemlje i Hrvatske. Pretpostavka za to je osnaživanje kulture škola na način da se različitost prepoznaje kao bogatstvo, a razvoju kulture doprinose svi njezini dionici. Ta dimenzija interkulturnoga odgoja i obrazovanja je također u programima, projektima, znanstvenim i stručnim radovima razmjerno zanemarena.

3.2.3. Osnovnoškolski odgoj i obrazovanje: predmetna nastava

Budući da osnovnoškolski odgoj i obrazovanje u RH obuhvaća razrednu i predmetnu nastavu, temeljni propisi koji uređuju odgoj i obrazovanje djece migrantskoga porijekla jednako se odnose na učenike razredne i predmetne nastave (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, 2023; Pravilnik o provođenju pripreme i dopunske nastave za učenike koji ne znaju ili nedostatno znaju hrvatski jezik i nastave materinskog jezika i kulture države porijekla učenika, 2013; Protokol o postupanju prema djeci bez pratnje, 2018). Sve zakonske odredbe koje pridonose uključivanju djece migrantskoga porijekla u odgojno-obrazovni proces, kao i predstavljeni podaci iz izvješća pravobraniteljice za djecu (Pravobraniteljica za djecu, 2022, 2023, 2024) i Agencije za odgoj i obrazovanje (Agencija za odgoj i obrazovanje, 2022, 2023, 2024) obuhvaćaju i djecu migrantskoga porijekla koja pohađaju predmetnu nastavu.

Distinkcija između razredne i predmetne nastave u velikoj se mjeri ne prepoznaje ni u znanstvenim radovima, projektima, programima i priručnicima, iako razrednu i predmetnu nastavu realiziraju učitelji različitih profesija te se te dvije razine nastave odvijaju u različitim uvjetima odgojno-obrazovnoga procesa. Tako priručnici navedeni u prethodnome poglavlju ove analize predstavljaju korisne resurse i učiteljima predmetne nastave prilikom promišljanja uključivanja učenika migrantskoga porijekla u odgojno-obrazovni proces.

Nešto izravnije se na učitelje predmetne nastave odnose četiri znanstvena rada. Dva su nastala u okviru projekta IRCiS, jedan u okviru projekta Hrvatske zaklade za znanost „Doprinos religijskog obrazovanja suživotu u multikulturnom društvu“³⁸, a jedan je rad nastao samostalnim istraživanjem autorice. **Svi radovi ukazuju na brojne poteškoće s kojima se u odgoju i obrazovanju učenika migrantskoga porijekla susreću i učenici i učitelji.**

Vrdoljak i sur. (2022) su putem intervjua i fokus-grupa željeli ispitati iskustva i perspektive učenika migrantskoga porijekla, njihovih roditelja, suučenika i djelatnika škole te na taj način steći uvid u integracijski proces djece migrantskoga porijekla u hrvatskim osnovnim školama, prosječne dobi od 11,47 godina. Osnovni rezultati ovoga istraživanja podijeljeni su u tri kategorije potreba: obrazovne, jezične i društvene. Među obrazovnim se potrebama ističu teškoće vezane uz pripreme prije upisa djece u škole (iznenadni dolazak, neinformiranje učitelja o samome učeniku, nepripremljenost ostalih učenika na dolazak učenika migrantskoga porijekla itd.), nedostupnost odgovarajućih smjernica u postupku upisa (nedostupnost realističnoga protokola za inicijalno testiranje učenika te odabir razreda u kojemu će učenik nastaviti školovanje) te teškoće vezane uz organizaciju nastavnoga procesa (vremenska i resursna zahtjevnost metodičkoga prilagođavanja službenoga kurikulumu, neprimjereni postupci vrednovanja postignuća učenika te problemi vezani uz motivaciju i stav učenika migrantskoga porijekla prema školi i obrazovanju u novome obrazovnom sustavu). Rezultati istraživanja upućuju na potrebu za pružanjem podrške učenicima radi ostvarivanja veće fluentnosti u hrvatskome jeziku. To implicira potrebu organizacije učinkovitijega programa usvajanja hrvatskoga jezika (koji bi trebao premašivati predviđenih 70 + 70 sati nastave hrvatskoga jezika te uključivati nastavnike koji su osposobljeni za provođenje takve specifične vrste nastave). Rezultati istraživanja također upućuju na potrebu stvaranja prilika za pozitivnim međugrupnim kontaktom učenika migrantskoga porijekla i domicilnih učenika jer su i u tom području uočeni brojni problemi (npr. neprimjereno međugrupno ponašanje).

Drugi rad nastao u sklopu projekta IRCiS (Vrdoljak i sur., 2024) pokazuje da zamišljena kontaktna intervencija potiče pozitivne promjene u međugrupnim stavovima i namjerama kontakta i kratkoročno i dugoročno, međutim, isključivo kod djece nižih razreda osnovne škole, dakle, ne i u predmetnoj nastavi.

Filipović i Jurišić (2024) su na uzorku 460 vjeroučitelja u Republici Hrvatskoj koji rade u osnovnim i srednjim školama istraživali razlike u interkulturnoj osjetljivosti vjeroučitelja različitih vjerskih zajednica u Hrvatskoj u odnosu na njihova

³⁸ Nositelj projekta je Katolički bogoslovni fakultet, Zagreb, a njegov je cilj istražiti doprinos religijskoga obrazovanja u školama u Hrvatskoj odgoju i obrazovanju za suživot u multikulturnome društvu na razini kurikulumu predmeta koji posjeduje religijska znanja u osnovnoj i srednjoj školi te na razini interkulturnih kompetencija samih nastavnika (<https://www.croris.hr/projekti/projekt/3953>).

interkulturalna iskustva, spol i stečena teorijska znanja. Utvrdili su da učitelji pokazuju relativno visoku razinu interkulturalne osjetljivosti, ali su među njima uočene razlike. Značajan čimbenik koji utječe na etnorelativne ili etnocentrične stavove i ponašanja vjeroučitelja jest razumijevanje koncepta religijske dimenzije interkulturalnog odgoja i obrazovanja. Autori zaključuju da postoji potreba za stvaranjem jednakih mogućnosti u interkulturalnome odgoju i obrazovanju za muškarce i žene te za povećanjem mogućnosti za međukulturalne razmjene i susrete s pripadnicima drugih kultura i religija kako bi se učiteljima omogućilo da razviju otvoreniji identitet.

Uključivanjem djece migrantskoga porijekla u analiziranome razdoblju bavila se i autorica Ravlija (2023). U okviru studije slučaja učenice izbjeglice iz Sirije autorica ističe brojne prepreke uključivanju učenika migrantskoga porijekla u odgojno-obrazovni sustav poput dugotrajnoga statusa slušačice nastave (period neocjenjivanja), nedovoljno standardiziranoga procesa donošenja odluke o upisu djeteta u određeni razred te nefunkcionalne uloge osobnoga asistenta (narušena socijalizacija). S druge je strane učenica istaknula partnerstvo škole i obitelji, sate pripremnice nastave i psihosocijalne usluge lokalne nevladine organizacije kao snažnu podršku uključivanju u odgojno-obrazovni sustav. I ovaj stručni rad ukazuje na potrebu snažnoga kontinuiranog usustavljivanja provedbe postojećega zakonodavnog okvira i jačanja suradnje svih dionika (sustava odgoja i obrazovanja, sustava socijalne skrbi, nevladinoga sektora i obitelji učenika migrantskoga porijekla).

Veći broj projekata (posebno projekti Centra za mirovne studije) bit će detaljnije elaborirani u okviru poglavlja o srednjoškolskome odgoju i obrazovanju, iako se dijelom odnose i na učenike predmetne nastave (primjerice, **projekt BEST**³⁹ predstavlja primjere radionica za učenike osnovnih i srednjih škola; **projekt CHANGE**⁴⁰ potiče razvoj kritičkoga mišljenja među mladim ljudima u dobi od 13 do 18 godina itd.). Uz njih je potrebno spomenuti i projekte i programe manjega opsega poput:

- edukacije za predstavnike/ce osnovnih škola pod nazivom „**Aspekti formalnog obrazovanja – njegovanje različitosti**“⁴¹ u organizaciji Centra za kulturu dijaloga (iskustva i izazovi procesa formalnoga obrazovanja osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita)
- projekta „**Integracija u centru**“⁴² u organizaciji Udruge MI Split (kreativne multikulturalne radionice za ukrajinsku i hrvatsku djecu/učenike splitskih osnovnih škola)

³⁹ <https://www.cms.hr/en/publikacije/prirucnik-p-s-pokreni-solidarnost-2020-2021>

⁴⁰ <https://hrv.jrs.net/programme/change/>

⁴¹ <https://ccd.hr/odrzana-edukacija-aspekti-formalnog-obrazovanja-njegovanje-razlicitosti/>

⁴² <https://www.irh.hr/menu-sadrzaj/2/projekti/1354-odrzana-treca-kreativna-multikulturalna-radionica>

- projekt Hrvatskoga Crvenog križa „**Ukrajina u fokusu**“⁴³ (distribucija više od 700 paketa školskoga pribora i slikovnica „Moja Hrvatska“ na ukrajinskome jeziku).

U analiziranome razdoblju identificiran je i jedan izvještaj OECD-a o rezultatima učenika migrantskoga porijekla u PISA istraživanju, a koji je u uzorku obuhvatio i učenike hrvatskoga obrazovnog sustava. Riječ je o izvještaju pod nazivom **PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education** (OECD, 2023b) koji je fokusiran na učenike u dobi od 15 do 16 godina koji su završili barem 7. razred školovanja. Kako su učenici migrantskoga porijekla redovito smješteni u razrede ispod njihove kronološke dobi, očekuje se da su neki od uključenih ispitanika učenici 8. razreda, dok su ostali srednjoškolci. Ovo istraživanje ističe da domicilni učenici imaju tendenciju biti bolji od učenika migrantskoga porijekla u čitalačkoj pismenosti, matematici i prirodoslovlju u većini analiziranih zemalja. Ovakav je rezultat, naravno, moguće u velikoj mjeri objasniti socioekonomskim i jezičnim preprekama s kojima se učenici migrantskoga porijekla suočavaju, što potvrđuje da se obrazovni sustavi i dalje nalaze pred stalnim izazovom oblikovanja prikladnih školskih okruženja za te učenike. Međutim, izvještaj ističe da **nema nikakve osnove za ustaljenu tvrdnju da su veći udjeli učenika migrantskoga porijekla povezani s lošim obrazovnim rezultatima učenika u pojedinim zemljama**. Naime, kada se u analizi u obzir uzmu upravo socioekonomski status i materinski jezik, rezultati u matematici ukazuju na pozitivan odnos između udjela učenika migrantskoga porijekla i prosječnoga uspjeha. Pritom treba razlikovati zemlje u kojima je udio učenika migrantskoga porijekla između 15 % i 40 %, odnosno između 5 i 15 %. Dok se u prvoj skupini kao primjeri jake korelacije spominju zemlje poput Kanade, Hong Konga i Švicarske, u potonjoj je skupini upravo Hrvatska navedena kao primjer velike varijacije u prosječnome uspjehu. Naime, Hrvatska i Estonija imaju slične udjele učenika migrantskoga porijekla (oko 9 %), ali vrlo različite srednje uspjehe u matematici (463 boda u Hrvatskoj i 510 u Estoniji), što svakako **ukazuje na prostor za daljnje poboljšanje statusa uključenih učenika migrantskoga porijekla u hrvatskome obrazovnom sustavu**.

Iz predstavljenoga pregleda identificiranih izvora uočava se **iznimno mali broj inicijativa za osiguravanje poticajnoga, uključivoga i pravednoga okruženja za djecu migrantskoga porijekla u predmetnoj nastavi**. Postojeći programi nedovoljno su posvećeni dimenzijama interkulturnoga odgoja i obrazovanja (Banks, 2014). Najmanje pozornosti posvećeno je integraciji sadržaja jer zastupljenosti odgojno-obrazovnih sadržaja, materijala, koncepata i vrijednosti različitih kulturnih grupa u kurikulumima nije posvećen nijedan od identificiranih izvora. Nije identificiran nijedan program ili projekt koji bi bio posvećen stvaranju uvjeta za (re)

⁴³ <https://www.hck.hr/novosti/noc-knjiga-2023-hrvatskom-crvenom-križu-dodijeljena-zahvalnica-za-podrsku-projektu-ukrajina-u-fokusu/11679>

konstrukciju znanja, dok se dimenzija osnaživanja kulture škola i upravljanja školom prepoznaje tek indirektno i povremeno. Izdvojeni priručnici i programi namijenjeni profesionalnome razvoju učitelja (iako većinom posvećeni pojedinim grupama djece migrantskoga porijekla) uglavnom su usmjereni prema smanjivanju predrasuda i afirmaciji pravedne pedagogije.

Uzmu li se u obzir izvori koji adresiraju odgoj i obrazovanje učenika migrantskoga porijekla na svim razinama obrazovanja te izvori koji adresiraju više razina obrazovanja (razrednu i predmetnu nastavu, predmetnu nastavu i srednjoškolsko obrazovanje), moguće je zaključiti da osnovni preduvjeti za afirmaciju interkulturnoga odgoja i obrazovanja postoje, ali uočene teškoće u odgoju i obrazovanju djece migrantskoga porijekla ostaju aktualne i u predmetnoj nastavi. Te teškoće ukazuju na nužnost kvalitetnijega odgovora obrazovnog sustava na potrebe učenika migrantskoga porijekla i odgojno-obrazovnih djelatnika jer se odgovarajući odgovor na izazove s kojima se oni svakodnevno suočavaju još uvijek traži.

3.2.4. Srednjoškolski odgoj i obrazovanje

Učenici migrantskoga porijekla srednjoškolske dobi zbog nepoznavanja hrvatskoga jezika, prekida u obrazovanju, kao i zbog dugotrajnosti procedura priznavanja inozemnih diploma, često neće biti smješteni u razredne odjele u skladu s njihovom dobi, što otežava uključivanje učenika u srednjoškolsko obrazovanje (Izvrješće o radu pravobraniteljice za djecu, 2022). Primjerice, u studiji slučaja Ravlija (2023) je učenica izbjeglica iz Sirije uključena u osnovnu školu u 5. razred, no kako je tri godine bila u statusu “slušačice”, nije se mogla prijaviti za upis u srednju školu. Zahvaljujući intervenciji udruga za izbjeglice i osnovne škole koju je pohađala, upisala je srednju školu. Nadalje, studija slučaja Širanović i Bartulović (2024) ukazuje na to da djeca koja su starija od 15 godina i nisu završila osnovnu školu upisuju programe obrazovanja odraslih tek nakon proteka brojnih mjeseci, iako su postojali uvjeti i mogućnosti ranijeg upisa. Ta okolnost demotivira djecu migrantskoga porijekla za nastavak obrazovanja. U posebno izazovnoj situaciji su i djeca koja su prije dolaska u Hrvatsku dulji niz godina boravila u zemlji gdje nisu bila uključena u formalno obrazovanje. Autorice ukazuju na dva čimbenika koja dodatno otežavaju uključivanje srednjoškolaca u obrazovni sustav: (1) pri uključivanju u hrvatski obrazovni sustav, toj djeci bilo je zahtjevno razviti naviku odlaska u školu i (2) djecu je bilo sram što su uključeni u razredne odjele s djecom koja su mlađa od njih.

Na teškoće uključivanja učenika migrantskoga porijekla srednjoškolske dobi u obrazovni sustav upućuje i UNHCR-a Croatia (2023). Prema tome izvoru, među izbjeglicama iz Ukrajine 76 % djece srednjoškolske dobi (16 do 18 godina) pohađa školu online u Ukrajini i/ili školu u Hrvatskoj, što je značajno manje u odnosu na udio djece osnovnoškolske dobi (od 6 do 15 godina) gdje ih je u školovanje uključeno 97 %. Izvrješće UNHCR-a (2023) ističe da **djeca izbjeglice na**

globalnoj razini imaju teškoća u pristupu srednjoškolskome obrazovanju te da su djevojke ugroženije u odnosu na dječake. Rodna neravnopravnost dodatno upućuje na važnost uključivanja srednjoškolaca migrantskoga porijekla u srednjoškolski odgoj i obrazovanje. Nemogućnost pristupa kvalitetnome srednjoškolskom odgoju i obrazovanju dugoročno otežava mogućnosti zapošljavanja, ostvarivanje zdravstvenoga blagostanja te razvoj životnih vještina. Zato UNHCR Croatia (2023) navodi četiri prioritetna područja u razvoju kvalitete srednjoškolskoga obrazovanja izbjeglica:

1. **Osigurati pravo svoj djeci na pristup srednjoškolskome obrazovanju:** Podrazumijeva i obrazovanje izbjeglica i to na ravnopravnoj osnovi, poštujući njihove različite potrebe i sposobnosti. Od zakonodavaca se očekuje da uklone sve zakonske prepreke koje mladim majkama i trudnicama onemogućuju pristup srednjoškolskome obrazovanju, a zagovaranje prava sve djece na obrazovanje i pronalaženje načina na koje se različite prepreke mogu ukloniti obveza je svih društvenih institucija.
2. **Osigurati predano i kontinuirano financiranje srednjih škola,** kako bi srednjoškolski odgoj i obrazovanje bio dostupan i priuštiv svim srednjoškolicima migrantskoga porijekla: podrazumijeva podršku roditeljima učenika izbjeglica u pronalaženju legalnoga posla kako bi podupirali odgojno-obrazovne potrebe njihove djece te osiguravanje stipendije dovoljno visokoga iznosa za marginalizirane skupine učenika. Od nositelja nacionalne, regionalne i lokalne vlasti očekuje se ulaganje resursa za razvoj programa za odgoj i obrazovanje učenika izbjeglica koji su utemeljeni na dokazima, što uključuje obrazovanje nastavnika, razvoj školske infrastrukture te materijala za učenje.
3. **Osigurati da djevojke uživaju u životno mijenjajućim benefitima srednjoškolskoga odgoja i obrazovanja,** imajući u vidu njihovu obiteljsku kulturu: podrazumijeva razvoj inkluzivnih školskih okruženja, koja će djevojke osnažiti da samostalno donose odluke o svome obrazovanju. Škole su obvezne osigurati primjerene higijenske uvjete, prevenciju i učinkovito reagiranje na rodno-uvjetovano nasilje, rodno-osviješteno poučavanje i nastavne sadržaje. Odgojno-obrazovni sadržaji i metode trebaju uzeti u obzir potrebe i prioritete koje ističu same djevojke, kako bi se uvažila njihova perspektiva.
4. **Osigurati da kvalitetno srednjoškolsko obrazovanje omogući mladima migrantskoga porijekla stjecanje potrebnih vještina:** podrazumijeva fleksibilnost odgojno-obrazovnoga sustava da bi mladi stekli vještine koje će moći transferirati u svakodnevni život, daljnje obrazovanje i željeno područje rada te razvoj temeljnih vještina (pismenost, računanje i digitalne vještine).

Europska komisija (2022) usvojila je smjernice za pristup tržištu rada, strukovnome obrazovanju i osposobljavanju osoba koje bježe od rata u Ukrajini. Komisija u suradnji s Europskom zakladom za osposobljavanje prikuplja digitalne

nastavne sadržaje i resurse koji bi se mogli podijeliti raseljenim ukrajinskim učenicima da bi mogli razvijati kompetencije u strukovnome obrazovanju i osposobljavati se. Komisija nalaže zemljama članicama Europske unije da ukrajinskim učenicima u online formatu omoguće pristup informacijama o mogućnostima nastavljanja strukovnoga obrazovanja i osposobljavanja. Ona također poziva države članice da:

- osiguraju brz pristup početnome strukovnom obrazovanju
- osiguraju kvalitetu toga obrazovanja – financijski podupiru pružatelje strukovnoga obrazovanja kako bi zapošljavali stručni nastavni kadar i prilagodili nastavne sadržaje za ukrajinske učenike
- priznaju prethodna iskustva i kvalifikacije ukrajinskih učenika
- razmotre mogućnost produljenja boravka srednjoškolskih učenika migrantskoga porijekla u zemlji primateljici putem programa ERASMUS kako bi im se omogućilo traženje međunarodne zaštite.

Implementacija ovih smjernica u hrvatski obrazovni sustav u analiziranom razdoblju nije prepoznata. U Godišnjim izvješćima Agencije za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih nije istaknuta nijedna informacija o obrazovanju učenika migrantskoga porijekla (Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, 2022, 2023, 2024), što ukazuje na izostanak poticanja te grupe učenika na nastavak obrazovanja u Hrvatskoj. Za razliku od osnovnoškolskoga, srednjoškolsko obrazovanje nije obavezno (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama, 2023), što se očituje u smanjenome broju učenika migrantskoga porijekla uključenih u tu razinu obrazovanja. Prema Izvješću o radu pravobraniteljice za djecu u 2021. godini u srednjoškolsko obrazovanje bilo je uključeno četvero učenika pod međunarodnom zaštitom, a isti broj je zabilježen 2022. i 2023. godine (Pravobraniteljica za djecu, 2023, 2024). Godine 2022. srednje škole pohađalo je 254 djece iz Ukrajine (Pravobraniteljica za djecu, 2023), a u 2023. godini je uključeno još 371 dijete iz Ukrajine (Pravobraniteljica za djecu, 2024). Prema podacima Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske⁴⁴, 2021. godine u Hrvatsku je ušlo 161 dijete bez pratnje u dobi od 14 do 17 godina, 2022. godine 407, a 2023. godine čak 1404 djece. Oni se vrlo rijetko uključuju u srednjoškolski sustav jer se u pravilu u Hrvatskoj zadržavaju kraće vrijeme.

Međuresorna suradnja i povezanost različitih dionika obrazovnoga sustava i zajednice, prema rezultatima ove analize, nije ostvarena. Kada je riječ o srednjoškolskome odgoju i obrazovanju osoba migrantskoga porijekla, **neformalno obrazovanje i pučka otvorena učilišta mogu biti primjeren oblik i način stjecanja kvalifikacija za uključivanje u tržište rada.** Analiza je ukazala na slabu prepoznatljivost ovih modela cjeloživotnoga obrazovanja mladih.

⁴⁴ <https://mup.gov.hr/pristup-informacijama-16/statistika-228/statistika-trazitelji-medjunarodne-zastite/283234>

Ova je analiza pokazala da se na srednjoškolsko obrazovanje učenika migrantskoga porijekla fokusira skroman broj nacionalnih izvještaja i znanstvenih radova, osobito kada je riječ o interkulturnome odgoju i obrazovanju. S druge strane, prilikom pretraživanja mrežnih izvora, identificirani su brojni programi i projekti organizacija civilnoga društva koji na različite načine doprinose osiguravanju poticajnoga, uključivoga i pravednoga okruženja za srednjoškolsku populaciju migrantskoga porijekla. Projekte identificirane ovom analizom moguće je grupirati u pet skupina: (1) projekti koji obuhvaćaju sve razine obrazovanja; (2) projekti koji obuhvaćaju srednjoškolsku razinu obrazovanja; (3) projekti koji obuhvaćaju osnovnu i srednju školu te (4) projekti koji se odnose na lokalne zajednice te (5) projekti koji se odnose na mlade.

Projekti koji obuhvaćaju sve razine obrazovanja opisani su u poglavlju 3.2. Odgoj i obrazovanje djece migrantskoga porijekla. Ovdje ponovno izdvajamo projekt „Cjeloživotno obrazovanje dostupno svima“ Instituta za razvoj obrazovanja i partnerskih organizacija (2020. – 2023) koji je usmjeren na povezivanje udruga, istraživača i drugih dionika kako bi se analiziralo obrazovne nejednakosti u cjeloživotnoj perspektivi i djelovalo zagovarački prema javnoj upravi i politici. Njegov je značaj sadržan u znanstveno utemeljenim preporukama za donositelje odluka u području odgoja i obrazovanja, jedinice lokalne i područne samouprave te obrazovne ustanove koje ih mogu inkorporirati u svoje trenutne i buduće obrazovne reforme, programe i inicijative, da osvijeste razne moguće načine ublažavanja i, dugoročno, prevencije obrazovnih nejednakosti (Skledar Matijević i sur., 2023). Time se adresiraju potrebe djece migrantskoga porijekla, koja su na srednjoškolskoj razini obrazovanja suočena s brojnim preprekama.

Projekti koji obuhvaćaju srednjoškolsku razinu usmjereni su na različite dimenzije interkulturnoga odgoja i obrazovanja, usmjeravajući se na smanjivanje predrasuda, osnaživanje djece migrantskoga porijekla i razvoj različitih edukacijskih programa za odgojno-obrazovne djelatnike koji doprinose pravednoj pedagogiji. U Tablici 4 prikazani su identificirani projekti koji su se u zadanome periodu neposredno odnosili na srednjoškolsku odgojno-obrazovnu razinu. Ukupno je identificirano devet takvih projekata.

Tablica 4. Projekti organizacija civilnog društva usmjereni k podršci uključivanju srednjoškolaca migrantskoga porijekla u obrazovni sustav u razdoblju od 2021. do 2024. godine

Nositelj	Naziv i trajanje
1. Forum za slobodu odgoja⁴⁵	BE-IN: Najbolje inovativne prakse za inkluzivno i emocionalno obrazovanje s ciljem suočavanja s ranim napuštanjem školovanja u Europi (2022. – 2024.)
Ciljevi: Kreirati nove metode i alate inkluzivnog i emocionalnog učenja kojima će se potaknuti učenike da ne odustaju od školovanja. Motivirati učenike iz ranjivih skupina, ali i sve učenike, da unatoč svim izazovima s kojima se nose (p)ostanu motivirani za učenje, razviju otpornost, nauče bolje se nositi sa stresom, osvijeste svoje jake strane. Uključiti roditelje te školu učiniti pozitivnom zajednicom u kojoj se svatko osjeća dobro i sigurno. U projektu se provodi istraživanje o iskustvima i potrebama učitelja i učenika kad je riječ o inkluzivnom i emocionalnom učenju, istraživanje postojećih praksi u svakoj od uključenih zemalja te izrada nacionalnog i međunarodnog Izvještaja s ciljem kreiranja novog kurikuluma koji će se prvotno primijeniti u 15 srednjih škola u 5 partnerskih zemalja.	
2. Forum za slobodu odgoja⁴⁶	EDI GO – introducing the organisational approach to integration of equality, diversity, inclusion model in working with young people (2022. – 2024.)
Ciljevi: Kreirati resurse za organizacije koje rade s mladima, za stručnjake za rad s mladima, trenere i praktičare koji će unaprijediti organizacijske prakse i politike kako bi bile uključivije, raznolikije i promicale jednakost mogućnosti. Naziv EDI predstavlja (E) Equality – ravnopravnost, (D) Diversity – različitost, (I) Inclusion – inkluzija. Glavne aktivnosti su mapiranje izazova projekta pomoću kvalitativnog istraživanja, zatim izrada komparativnih izvještaja koji će služiti kao temelj za razvijanje <i>Toolboxa</i> – skupine resursa koji će se sastojati od organizacijskih smjernica za unapređivanje EDI prakse i politike, primjera dobrih praksi te inkluzivne jezične smjernice. <i>Toolbox</i> će putem online platforme projekta biti na raspolaganju svim zainteresiranima koji rade s djecom i mladima, a žele unaprijediti svoje EDI prakse u svakodnevnom radu. Konzorcij će razviti kurikulum treninga čiji će cilj biti jačanje kapaciteta i razvijanje kompetencija za implementaciju EDI praksi, a u svakoj od zemalja zainteresirani sudionici istraživanja s početka projekta imat će priliku osnažiti se u temama projekta. Naposljetku će se prikupljati primjeri dobre prakse.	

⁴⁵ <https://fso.hr/projekti/be-in-best-innovative-practices-for-an-inclusive-and-emotional-education-to-face-early-school-leaving-in-europe/>

⁴⁶ <https://fso.hr/projekti/edi-go/>

Nositelj	Naziv i trajanje
3. Centar za mirovne studije ⁴⁷	Lives in Motion / Životi u pokretu (2024. – 2025.)
Ciljevi: Osažiti nastavnike u poučavanju o složenim temama migracija kroz interaktivne edukativne metode, potičući tako dublje razumijevanje među mladima o povijesnim i suvremenim migracijskim procesima u Europi. Opći cilj ovog projekta je pomoći mladim ljudima u unapređenju povijesnoga znanja i razumijevanja migracija, a ima dva specifična cilja: unaprijediti obrazovanje srednjoškolaca o migracijama te ojačati suradnju između edukatora mladih iz formalnog i neformalnog obrazovanja.	
4. Centar za mirovne studije ⁴⁸	“SEE Beyond Hate: Learning and Acting to Counter Hate Speech Online in South East Europe”. BEHAVE (2020. – 2021.)
Ciljevi: Mapiranje i razrada dobrih praksi u borbi protiv govora mržnje u ciljnim zemljama i EU-u. 30 državnih i nedržavnih aktera sudjeluje u zajedničkom učenju. Proučavaju se narativi govora mržnje u novim medijskim formama, razvijaju protunarativi i koriste se u online kampanjama usmjerenim na mlade korisnike interneta. Izrada i testiranje programa edukacije za učitelje i knjižicu s nastavnim metodama/materijalima.	
5. Centar za mirovne studije ⁴⁹	„BEST: Build European Solidarity Today!“ (2020. – 2022.)
Ciljevi: Cilj ovog ERASMUS+ projekta je rad s učenicima o temama solidarnosti, siromaštva, nejednakosti, diskriminacije, ljudskih prava i aktualnih svjetskih izazova kako bi imali mogućnost aktivnog solidarnog angažmana u vlastitim lokalnim zajednicama. Uz Hrvatsku u projektu su sudjelovale Francuska, Španjolska, Italija, Poljska i Slovenija. U sklopu projekta nastao je priručnik „p.s. Pokreni solidarnost!“ ⁵⁰ za nastavnike i druge znatiželjnike, a nudi ideje za rad u području građanskog odgoja i obrazovanja. Projekt je nastavljen ERASMUS+ projektom „Solidarity is About Youth (SAY) Erasmus+: Cooperation partnerships in school education“ (2023. – 2025.) ⁵¹ s fokusom na razvoj kritičkog mišljenja mladih kroz obradu tema poput rasizma, diskriminacije, mentalnog zdravlja i sl.	

⁴⁷ <https://www.cms.hr/hr/azil-i-integracijske-politike/lives-in-motion>

⁴⁸ <https://www.cms.hr/hr/suzbijanje-diskriminacije/odgovor-na-mrznju>

⁴⁹ https://www.fraternity-card.eu/toolkit/Community_Action_Guidelines_final.pdf

⁵⁰ <https://www.cms.hr/en/publikacije/prirucnik-p-s-pokreni-solidarnost-2020-2021>

⁵¹ https://www.cms.hr/system/article_document/doc/923/Godi_nji_izvje_taj_Centra_za_mirovne_studije_2023..pdf

Nositelj	Naziv i trajanje
6. Udruga Restart⁵²	Razmišljaj filmom (2023.)
Ciljevi: Educirati i osnažiti mlade u područjima osobnog i socijalnog razvoja, solidarnosti i općih ljudskih vrijednosti. Učenici ujedno uče misliti, kritički vrednovati i analizirati medij filma. Drugi dio programa uključuje i izvođenje nekoliko modula višednevnih radionica mobilnog novinarstva s naglaskom na medijskom opismenjavanju. Radionice učenicima omogućavaju bolje razumijevanje medijskog sadržaja, kritičku analizu te sudjelovanje u proizvodnji medijskog sadržaja. Partnerstvo CMSa i Restart-a, radionica s učenicima srednjih škola, gledanje filma “Žica” i diskusije o temi migracija.	
7. Crveni križ⁵³	Ljetne škole mladih Društva Crvenog križa Osječko-baranjske županije (2023.)
Ciljevi: Sudionici ljetne škole upoznaju se s temama stereotipa, ljudskih prava i migracija da bi osvijestili važnost prevencije ksenofobije, prihvaćanja različitosti i razvoja tolerantne zajednice.	
8. Crveni križ⁵⁴ uz podršku Europskog socijalnog fonda (ESF)	„Integrativna podrška djeci bez pratnje“ (2020. – 2022.)
Cilj: Podizanje svijesti, smanjivanje predrasuda i integracija migranata. Primjer aktivnosti: za učenike srednjih škola, njihove nastavnike i opću javnost održana je projekcija dokumentarnog filma „Shadow game“ koji prikazuje problematiku i izazove s kojima se susreću djeca bez pratnje na putu do sigurnosti u zemljama Europske unije. Sudionicima i polaznicima podijeljeni su letci s informacijama o ciljevima i aktivnostima u okviru projekta. Sudjelovalo je oko 60 osoba, od toga većinom učenici srednjih škola (Ekonomska i upravna škola Osijek, Medicinska škola, III. Gimnazija Osijek i Isusovačka klasična gimnazija s pravom javnosti u Osijeku). Na projekciji je sudjelovalo i 7 djece bez pratnje te su sudionici nakon projekcije imali priliku razgovarati s djecom o njihovim iskustvima i teškoćama s kojima su se susreli na putu do Hrvatske.	

⁵² <https://restarted.hr/edukacija/razmislijaj-filmom/>

⁵³ <https://www.hck.hr/novosti/u-programu-ljetne-skole-mladih-drustva-crvenog-kriza-osjecko-baranjske-zupanije-sudjeluju-mlade-raseljene-osobe-iz-ukrajine/11836>

⁵⁴ <https://www.hck.hr/novosti/javna-kampanja-u-okviru-projekta-integrativna-podrska-djeci-bez-pratnje/11370>

Nositelj	Naziv i trajanje
9. JRS uz podršku UNHCR-a ⁵⁵	CHANGE: Student Ambassadors and Migrants Together for Inclusive Societies (2019. – 2021.) / CHANGE: promisli, susretni, djeluj, promijeni!
Ciljevi: Poticati razvoj kritičkog mišljenja među mladim ljudima (u dobi od 13 do 18 godina) o doprinosu migranata i izbjeglica društvu kroz susret sa samim mladim migrantima i izbjeglicama – u učionici. Projekt jamči podršku u ostvarivanju akcije podizanja svijesti u školama i lokalnim zajednicama. Program je osmislio stručan tim isusovaca i djelatnika Isusovačke službe za izbjeglice na europskom nivou. CHANGE-om se nastoji potaknuti mlade ljude da kritički promišljaju i donose prosudbe – posebno u kontekstu interneta i društvenih mreža – kako bi mogli razlikovati činjenice od mišljenja, prepoznati propagandu te odgovarati na govor mržnje s vlastitim pozitivnim i na činjenicama utvrđenim porukama. U Hrvatskoj će se uključiti 30 škola s ukupno 4500 učenika, a određeni će broj učenika biti posebno aktivan – tako što će postati Učenici Ambasadori, zajednički organizirajući događanja u svojim školama ili lokalnim zajednicama, uz podršku nastavnika.	

Projekti koji obuhvaćaju osnovnu i srednju školu odnose se na podršku odgojno-obrazovnim djelatnicima u odgoju i obrazovanju učenika migrantskoga porijekla i podršku učenicima migrantskoga porijekla. Među njima se ističu ranije spominjani projekti **HEAD: Osnazivanje ravnatelja škola za inkluzivnu školsku kulturu** (2019. – 2022.) Forum za slobodu odgoja i **PIQET: Principi kvalitetnog profesionalnog razvoja odgojno obrazovnih djelatnika** (2022. – 2024.) Pučkog otvorenog učilišta Korak po korak. Ovi projekti razvili su edukacije za odgojno-obrazovne djelatnike, uključujući ravnatelje i nastavnike srednjih škola. Obuhvaćaju teme migracija, interkulturalnosti i razvijanja tolerancije, međugrupnoga kontakta te suradničkoga učenja kao metode i preduvjeta za suradničko učenje u razrednome okruženju. Primjeri projekata koji obuhvaćaju osnovnoškolsku i srednjoškolsku razinu, a odnose se na podršku učenicima migrantskoga porijekla su projekt Škole zajedništva / Школи спільнот – **podrška školama u inkluziji učenika i učenica iz Ukrajine** (2022. – 2023.) i Škole podrške: učenje za otpornost, inkluziju i mentalno zdravlje (2023. – 2024.) Forum za slobodu odgoja i Ureda UNICEF-a za Hrvatsku. Ovi projekti uključuju neposrednu pomoć učenicima migrantskoga porijekla i članovima njihovih obitelji, a već su elaborirani u prethodnim poglavljima ove analize.

Najveći broj projekata usmjerenih prema uključivanju osoba migrantskoga porijekla u hrvatsko društvo među organizacijama civilnoga društva realizirao je Centar za mirovne studije. Ta organizacija civilnoga društva već se godinama

⁵⁵ <https://hrv.jrs.net/programme/change/>

bavi istraživanjem, zagovaranjem i unaprjeđivanjem ne samo statusa i prava osoba migrantskoga porijekla u društvu već se snažno fokusira i na odgojno-obrazovnu djelatnost, bilo samostalnu, bilo u vidu organiziranja Mirovnih studija, bilo u suradnji s drugim ustanovama odgoja i obrazovanja. **U njihovim projektima pretežno su zastupljene i prepoznatljive sve dimenzije interkulturnoga odgoja i obrazovanja pa mogu poslužiti kao primjer dobre prakse u jačanju kapaciteta hrvatskoga obrazovnog sustava za osiguravanje poticajnoga, uključivoga i pravednoga okruženja za djecu migrantskoga porijekla.** Centar organizira različite programe koji su dostupni i odgojno-obrazovnim djelatnicima. Među njima je najpoznatiji obrazovni program **Mirovni studiji**⁵⁶ koji se realizira više od dvadeset i pet godina, a uključuje teme kao što su interkulturnost i integracija. Nadalje, Centar za mirovne studije je sa Zajednicom aktivnih građana (ZAG) tijekom 2022. radio na projektu „**Time for Good Education**“⁵⁷ u sklopu kojeg su u suradnji s udrugama Forum za slobodu odgoja, Hrvatsko debatno društvo, Gong, Zelena akcija i Dugine obitelji razvili edukacijski program za pružanje pripremnih seminara za nastavnike kroz ciklus seminara s temom građanskoga odgoja i obrazovanja kroz izvannastavnu aktivnost. Seminari su uključivali teme poput: Ljudska prava i slobode kao vrijednosti odnosa u zajednici i Zajednice različitih. Takve se edukacije pozitivno reflektiraju na praksu odgojno-obrazovnih djelatnika, a time i iskustvo odgoja i obrazovanja učenika migrantskoga porijekla.

Za temu ove analize značajni su i **projekti koji se odnose na lokalne zajednice** jer su oni u pravilu usmjereni prema pružanju psiho-socijalne, zdravstvene i pravne pomoći osobama migrantskoga porijekla te informiranju i pružanju podrške u procesu integracije osoba migrantskoga porijekla u hrvatsko društvo. **Njihov je značaj sadržan u omogućavanju temelja za stabiliziranje životnih uvjeta srednjoškolskih učenika migrantskoga porijekla i ostvarivanje minimalnih uvjeta potrebnih da oni pristupe odgoju i obrazovanju, da ostanu u školi ili da nastave cjeloživotno formalno ili neformalno obrazovanje izvan odgojno-obrazovnih institucija.** Ti su uvjeti pogotovo bitni radi lakšega povezivanja i integracije mladih u društvo, njihove prekvalifikacije ili osposobljavanja za rad. Također, projekti koji se fokusiraju na lokalnu zajednicu i na migrantsku populaciju obuhvaćaju cijele obitelji, a dobrobit roditelja pretpostavka je njihove podrške vlastitoj djeci odnosno učenicima prilikom suradnje obitelji i odgojno-obrazovne ustanove. Projekti koji se odnose na lokalne zajednice nisu posvećeni interkulturnome odgoju i obrazovanju pa u ovoj analizi nisu posebno elaborirani, iako doprinose međuresornome povezivanju svih dionika procesa integracije koji su za omogućavanje uključivanja srednjoškolaca migrantskoga porijekla iznimno važni. Primjer takvoga projekta je „**Pokreni**

⁵⁶ <https://www.cms.hr/>

⁵⁷ <https://www.cms.hr/hr/gradanski-odgoj-i-mirovno-obrazovanje/cms-daje-podrsku-provedbi-gradanskog-odgoja-u-zagrebu>

promjenu!⁵⁸ koji sufinancira Europska komisija s ciljem podizanja svijesti europskih građana o važnosti zajedničkih napora za doprinos u iskorjenjivanju siromaštva, zaštiti planeta i osiguravanju mira i prosperiteta za sve, kao što su Ujedinjeni narodi naveli u Ciljevima održivog razvoja (2015)⁵⁹. Ciljevi projektnih aktivnosti su:

- predložiti obrazovni model koji se može primjenjivati zbog povećanja angažmana studenata i mladih u njihovim zajednicama
- ponuditi mladim osobama alate za suočavanje sa suvremenim svjetskim izazovima i aktivno sudjelovanje u raspravama o migracijama i razvoju, polazeći od vlastitih praktičnih iskustava
- ojačati mreže među školama, organizacijama i lokalnim vlastima.

Zanimljiv projekt koji je uspio povezati lokalnu zajednicu i odgojno-obrazovni sustav je projekt **Novi susjedi (2024.)**⁶⁰ Centra za kulturu dijaloga koji na praktičan način upoznaje migrantske obitelji i ostale stanovnike lokalne zajednice preko niza aktivnosti i susreta, od kojih je jedan bio dio projekta **EU Youth Cinema: EU Green Deal (2022.)**⁶¹. Taj projekt je dobar primjer međuresorne suradnje i načina na koji je moguće povezati više dimenzija interkulturnoga odgoja i obrazovanja u praksi. Povezuju se aktivnosti karitativnoga karaktera i aktivnosti povezivanja osoba migrantskoga porijekla s domicilnim stanovništvom. Na primjer, organiziraju se susreti u kojima srednjoškolci zajedno gledaju film o nekoj važnoj temi (ekologija) i kasnije o njemu zajedno raspravljaju. Međutim, sa završetkom projekta izostaje njegovanje takve prakse, pa bi **iskustva stečena projektom trebalo u većoj mjeri koristiti za promjenu standardnih praksi i širenje lepeze mjera podrške djeci i mladima migrantskoga porijekla u svakoj lokalnoj zajednici.**

Brojni programi i projekti Centra za mirovne studije usmjereni su prema suzbijanju predrasuda prema migrantskoj populaciji. Primjeri takvih projekata su:

- projekt **„Peer learning and action against hate crimes and intolerance (Peer Action)/Uzajamna podrška protiv mržnje“** (2023. – 2024.)⁶² kojemu je cilj adresirati tvrdokorne probleme rasizma, govora mržnje i zločina iz mržnje
- projekt **Global Education ILegend III**⁶³ (2023.) u sklopu kojega je proveden program osvješćivanja **„Tjedan globalnog obrazovanja“**

⁵⁸ <https://www.startthechange.eu>

⁵⁹ THE 17 GOALS | Sustainable Development

⁶⁰ <https://ccd.hr/novi-susjedi/>

⁶¹ <https://ccd.hr/zagrebacki-srednjoskolci-sudjelovali-u-eu-youth-cinema-eu-green-deal/>

⁶² <https://www.cms.hr/hr/suzbijanje-diskriminacije/peer-action-peer-action-against-hate-uzajamna-podrška-protiv-mržnje>

⁶³ <https://www.cms.hr/hr/gradanski-odgoj-i-mirovno-obrazovanje/nema-mira-bez-odrzivog-razvoja-niti-odrzivog-razvoja-bez-mira-pocinje-tjedan-globalnog-obrazovanja-2023>

- projekt „Što me žulja, **ko će to riješiti?**”⁶⁴ kojim je obuhvaćeno više od 500 mladih, a u sklopu kojega su provedene dvije radionice s mladima s migrantskim iskustvom, studentima i osobama koje rade s mladima, u suradnji s 8 društvenih centara.

Iako dugoročni učinci ovih projekta ostaju nepoznati, **nedvojbeno je da oni pomažu osobama koje u njima sudjeluju, predstavljaju primjere dobrih praksi i doprinose akumulaciji iskustava na temelju kojih je moguće razvijati uvjete za jačanje kapaciteta obrazovnog sustava za osiguravanje poticajnog, uključivog i pravednog okruženja za djecu migrantskoga porijekla na nacionalnoj, regionalnoj i/ili lokalnoj razini.**

Peta skupina projekata identificirana u ovoj analizi odnosi se na **projekte za mlade**. Oni obuhvaćaju dobnu skupinu srednjoškolaca, a **doprinose međusobno-me upoznavanju mladih migrantskoga porijekla i domicilnoga stanovništva**. U pravilu okupljaju mlade radi bavljenja aktivnostima koje se provode u lokalnoj zajednici, izvan obrazovnog sustava. Međutim, u realizaciji tih projekata sudjeluju odgojno-obrazovni djelatnici, čime se ostvaruje povezanost obrazovnog sustava i drugih dionika zajednice. Usmjereni su na jačanje interkulturnih vještina kod domicilnih mladih i mladih migrantskoga porijekla kako bi se smanjile predrasude. Primjeri takvih projekata su:

Omladinska škola liderstva i dijaloga⁶⁵ Centra za kulturu dijaloga i Islamske zajednice u Hrvatskoj, dio je projekta Balkanska škola (2020. – 2024.). Cilj projekta je ojačati ulogu mladih intelektualaca/ki s različitom akademskom pozadinom u doprinosu promociji i dijeljenju najboljih praksi u zaštiti ljudskih prava i sloboda te u potpori prevenciji konflikta i borbi protiv radikalnih ponašanja uslijed nerazumijevanja vjere i tradicije.

MigrationMedia(tor) (2024. – 2026.)⁶⁶ projekt je kojemu je svrha promocija vrijednosti Europske unije poput ravnopravnosti i zaštite fundamentalnih ljudskih prava. Za interkulturni odgoj i obrazovanje bitne su projektne aktivnosti koje obuhvaćaju radionice i predavanja o ljudskim pravima, međunarodne konferencije, publikacije te ljetnu školu za mlade migrantskoga porijekla.

Ova je analiza pokazala da najveći doprinos uključivanju srednjoškolaca migrantskoga porijekla u hrvatsko društvo i obrazovni sustav daju organizacije civilnoga društva, poput Centra za mirovne studije i Foruma za slobodu odgoja. Oni realiziraju brojne projekte koji adresiraju potrebe učenika migrantskoga porijekla i odgojno-obrazovnih djelatnika. Pružanjem podrške djeci migrantskoga porijekla i članovima njihovih obitelji nastoje doprinijeti njihovoj integraciji u hrvatsko društvo.

⁶⁴ https://www.cms.hr/system/article_document/doc/923/Godi_nji_izvje_taj_Centra_za_mirovne_studije_2023..pdf

⁶⁵ <https://ccd.hr/pocetak-cetvrte-omladinske-skole-liderstva-i-dijaloga/>

⁶⁶ <https://ccd.hr/novi-projekt-migrationmediator-okupio-dionike-iz-hrvatske-i-poljske/>

tvo. Međutim, njihove aktivnosti su vremenski i financijski ograničene te imaju ograničen doseg. Projekte u pravilu financiraju Europska komisija ili međunarodne organizacije poput UNICEF-a, UNHCR-a i drugih međunarodnih organizacija i inicijativa. Doprinos sredstava iz hrvatskoga državnog proračuna ili proračuna jedinica regionalne i lokalne samouprave vrlo je skroman.

Da bi se ostvarila sinergija projekata organizacija civilnoga društva, potrebno je povezati sve dionike obrazovnoga sustava i zajednice. Nadalje, da bi učinci projekata organizacija civilnoga društva pridonijeli jačanju prepoznatljivosti dimenzija interkulturnoga srednjoškolskog odgoja i obrazovanja, **važno je učiti od inovacija iz civilnoga sektora i omogućiti im kontinuiran rad i razvoj te kroz obrazovni sustav postupno integrirati one inovacije koje su učinkovite.**

4. Zaključna razmatranja

Cilj analize stanja hrvatskoga obrazovnog sustava u domeni osiguravanja poticajnog, uključivoga i pravednoga odgojno-obrazovnog okruženja za djecu migrantskoga porijekla je utvrditi jesu li i kako dimenzije interkulturnoga odgoja i obrazovanja prepoznatljive (identifikabilne) u obrazovno-političkim dokumentima, programima, projektima i rezultatima nacionalnih empirijskih istraživanja. Analizom je obuhvaćeno razdoblje od 2021. do 2024. godine. Tijekom toga razdoblja identificirana su 104 izvora relevantna za ostvarivanje cilja ove analize.

Osnovnoškolski odgoj i obrazovanje je obvezno i većina propisa, programa, projekata i istraživanja odnosi se na tu razinu obrazovanja. S druge strane, rani i predškolski te srednjoškolski odgoj i obrazovanje djece migrantskoga porijekla u hrvatskome obrazovnom sustavu nisu obvezni, što se nepovoljno odražava na zastupljenost interkulturnoga odgoja i obrazovanja u obrazovno-političkim dokumentima, programima, projektima i rezultatima nacionalnih empirijskih istraživanja posvećenih ovim razinama odgoja i obrazovanja. Dok je rani i predškolski odgoj i obrazovanje razina obrazovanja koja je za integraciju djece u hrvatski odgojno-obrazovni sustav najpogodnija, srednjoškolski odgoj i obrazovanje je iznimno važan za omogućavanje uključivanja osoba migrantskoga porijekla u tržište rada.

Iako se nacionalno zakonodavstvo usklađuje s međunarodnim politikama, nastojeći osigurati osnovne uvjete za uključivanje djece migrantskoga porijekla u obrazovni sustav, ono ne propisuje načine ostvarivanja prava na poticajno, uključivo i pravedno odgojno-obrazovno okruženje za svu djecu migrantskoga porijekla. Na djecu koja migriraju iz različitih razloga primjenjuju se različiti propisi pa su djeca koja ostvaruju pravo na privremenu međunarodnu zaštitu u povoljnijemu položaju u usporedbi s drugim skupinama djece migrantskoga porijekla (npr. djeca bez pratnje, djeca tražitelji azila, djeca stranih radnika koja migriraju u Republiku Hrvatsku radi spajanja obitelji).

Oblici podrške djeci migrantskoga porijekla i članovima njihovih obitelji obuhvaćaju pripremnu i dodatnu nastavu, osiguravanje besplatnih udžbenika i školskoga pribora te financiranje dnevnoga boravka. Utvrđeno je, međutim da te oblike podrške karakteriziraju dugotrajne procedure odobravanja, nedovoljan broj sati predviđen za učenje hrvatskoga jezika i nesklad procijenjene obrazovne i kronološke dobi djece. U mnogim slučajevima djeca rane i predškolske dobi ne mogu upisati dječji vrtić, a mnogi učenici srednjoškolske dobi ne upisuju odgovarajuće obrazovne programe.

Oblici podrške odgojno-obrazovnim djelatnicima u pravilu se odnose na organiziranje edukacija i objavljivanje priručnika o specifičnostima učenja i poučavanja djece migrantskoga porijekla. Uz rijetke iznimke, programi i projekti profesionalnoga razvoja jednako se odnose na učitelje razredne i predmetne nastave, iako je riječ o učiteljima različitih profesija i o različitim uvjetima realizacije odgojno-obrazovnog procesa. U nekim slučajevima su programi profesionalnoga razvoja usmjereni prema učiteljima predmetne nastave i srednjoškolskim nastavnicima, što u većoj mjeri odgovara potrebama njihova profesionalnog razvoja.

Podaci iz različitih izvora upućuju na potrebu snažnijega angažmana tijela državne uprave te regionalne i lokalne samouprave i daljnje razvoja sustavnih mjera podrške učenicima migrantskoga porijekla i članovima njihovih obitelji, ali i odgojno-obrazovnim djelatnicima koji vode njihov odgoj i obrazovanje. Za početak, bilo bi važno uskladiti evidentiranje migrantskih kretanja djece i članova njihovih obitelji po pojedinim sustavima (npr. pravosuđe, socijalna politika) i razviti primjeren sustav praćenja u obrazovnome sustavu jer on još uvijek nije uspostavljen, a u mnogome bi olakšao proces planiranja i osiguravanja mjera podrške djeci i odgojno-obrazovnim djelatnicima.

Rezultati analize upućuju na zaključak da propisi načelno afirmiraju kulturnu različitost, ali dugotrajna monokulturalnost hrvatskoga obrazovnog sustava doprinosi brojnim nesnalaženjima i izazovima u osiguravanju poticajnoga, uključivoga i pravednoga odgojno-obrazovnog okruženja za djecu migrantskoga porijekla. Mnogo je pokazatelja da uključivanje i sudjelovanje djece migrantskoga porijekla nije usklađeno s njihovim potrebama i mogućnostima. Na primjer, uključivanje djece u niži razred zbog razine znanja nepovoljno se odražava na njihovu socijalizaciju, a sporost procesa i administrativne prepreke dovode do odgađanja uključivanja djece u sustav obrazovanja. Socioekonomske i jezične prepreke s kojima se učenici migrantskoga porijekla suočavaju znatno otežavaju proces odgoja i obrazovanja, a odgojno-obrazovnim djelatnicima nisu dostupni ni raspoloživi mehanizmi koji bi taj proces olakšali.

Propuste tijela državne uprave svojim programima nastoje nadomjestiti organizacije civilnoga društva. Oni su najčešće financirani sredstvima međunarodnih organizacija (UNICEF, Europska unija, UNHCR), iako ima programa koji se financiraju sredstvima pojedinih ministarstava ili tijela lokalne samouprave. Organizacije civil-

noga društva doprinose afirmaciji različitih dimenzija interkulturnoga odgoja i obrazovanja, osobito smanjenju predrasuda i pravednoj pedagogiji jer njihovi projekti većinski obuhvaćaju organizaciju edukacija, izdavanje priručnika i pružanje podrške obrazovanju djece migrantskoga porijekla. Rezultati tih programa i projekata dopiru do manjega broja djece migrantskoga porijekla i odgojno-obrazovnih djelatnika jer su teritorijalno, vremenski i financijski ograničeni te u pravilu ne postaju dio standardne odgojno-obrazovne prakse. Iskustva stečena projektima trebalo bi u većoj mjeri koristiti za promjenu standardnih praksi i širenje lepeze mjera podrške djeci i mladima migrantskoga porijekla u svakoj lokalnoj zajednici.

Analiza je identificirala iznimno mali broj nacionalnih empirijskih istraživanja posvećenih odgoju i obrazovanju djece migrantskoga porijekla. Ona su osobito rijetka u području ranoga i predškolskoga te srednjoškolskoga odgoja i obrazovanja. Realizirana istraživanja potvrđuju opravdanost smjernica međunarodnih organizacija koje usmjeravaju djelovanje država članica u postupku integracije osoba migrantskoga porijekla u države primateljice jer ukazuju na brojne teškoće uključivanja djece migrantskoga porijekla u odgojno-obrazovni sustav i na potrebu snažnije afirmacije načela interkulturnoga odgoja i obrazovanja na svim razinama obrazovnoga sustava i u svim njegovim dimenzijama.

Načelno je interkulturni odgoj i obrazovanje u hrvatskome obrazovnom sustavu podzastupljena tema. Zato je u okviru programa „Jačanje kapaciteta obrazovnog sustava za osiguravanje poticajnog, uključivog i pravednog okruženja za djecu migrantskoga porijekla“ razvijen *online* program „PREMISE: Program za edukaciju migranata: inkluzivan, suportivan i etičan“ za samoučenje odgojno-obrazovnih djelatnika. Program ima dvije inačice: jednu za odgojno-obrazovne djelatnike u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju te razrednoj nastavi, a drugu za odgojno-obrazovne djelatnike u predmetnoj nastavi i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju. Program polaznicima pruža priliku da kroz deset međusobno povezanih modula istraže izazove i mogućnosti uključivanja djece migrantskoga porijekla u odgojno-obrazovni proces, uzimajući u obzir specifičnosti hrvatskog obrazovnog sustava. Diferencira potrebe na različitim razinama odgoja i obrazovanja, uvažava sve njegove dimenzije (Banks, 2014) i dostupan je na platformi CARNET. Budući da su pojačana migrantska kretanja sadašnjost i budućnost hrvatskoga društva, nadamo se da će program PREMISE u konačnici pridonijeti razvoju uvjeta koji će svakom djetetu osigurati pravo na obrazovanje prema Konvenciji o pravima djeteta (Ujedinjeni narodi, 1989) bez ikakve diskriminacije prema djetetu, njegovim roditeljima ili zakonskim skrbnicima glede njihove rase, boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnoga, etničkoga ili socijalnog podrijetla, imovine, teškoća u razvoju, obiteljskog podrijetla ili kakve druge okolnosti.

Literatura

- Agencija za odgoj i obrazovanje. (2022). *Godišnje izvješće o radu Agencije za odgoj i obrazovanje u 2021 godini*. <https://www.azoo.hr/app/uploads/2022/02/AZOO-izvješće-o-rad-u-2021-finale.pdf>
- Agencija za odgoj i obrazovanje. (2023). *Godišnje izvješće o radu Agencije za odgoj i obrazovanje u 2022 godini*. <https://www.azoo.hr/app/uploads/2023/02/Godišnje-izvješće-o-rad-u-2022..pdf>
- Agencija za odgoj i obrazovanje. (2024). *Godišnje izvješće o radu Agencije za odgoj i obrazovanje u 2023 godini*. <https://www.azoo.hr/app/uploads/2024/04/AZOO-izvjesce-o-rad-u-za-2023.pdf>
- Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih. (2022). *Godišnje izvješće za 2021. godinu*. <https://www.asoo.hr/wp-content/uploads/2022/07/Godisnje-izvjesce-2021.pdf>
- Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih. (2023). *Godišnje izvješće za 2022. godinu*. https://www.asoo.hr/wp-content/uploads/2023/06/Godisnje-izvjesce-za-2022_web.pdf
- Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih. (2024). *Godišnje izvješće za 2023. godinu*. https://www.asoo.hr/wp-content/uploads/2024/05/Godisnje_izvjesce_asoo_2023_web.pdf
- Banks, J. A. (2014). *An introduction to multicultural education* (5. izd.). Pearson.
- Bartulović, M. i Kušević, B. (2016). *Što je interkulturno obrazovanje: Priručnik za nastavnike i druge znatiželjnike*. Centar za mirovne studije.
- Blažević, I., Bulić, M. i Batarelo Kokić, I. (2023). The relation between intercultural sensitivity and multicultural teaching competency of primary school teachers. U: S. Inayatullah, S. Dubovicki i A. Bilić (ur.), *Didactic challenges IV: Future studies in education: Conference proceedings* (str. 188–197). Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (HAZU), Centar za znanstveni rad u Vinkovcima. <https://crosis.hr/crosbi/publikacija/knjiga/798863>
- Bouillet, D. i Brajković, S. (2023a). Iskustva odgojitelja i učitelja u prevenciji obrazovnih nejednakosti u hrvatskom ranom i predškolskom te osnovnoškolskom obrazovanju. *Revija za sociologiju*, 53(3), 331–363. <https://doi.org/10.5613/rzs.53.3.1>
- Bouillet, D. i Brajković, S. (2023b). Zadovoljstvo odgojitelja i učitelja osnovne škole nastojanjima obrazovnog sustava u izjednačavanju obrazovnih mogućnosti. *Sociologija i prostor*, 61(2(227)), 331–352. <https://doi.org/10.5673/sip.61.2.4>
- Bouillet, D. i Antulić Majcen, S. (2022). Potential for preventing the risk of social exclusion of children in early childhood education and care in Croatia. *Journal of Pedagogy*, 13(2), 5–27. <https://doi.org/10.2478/jped-2022-0006>
- Bouillet, D., Hren, D., Maglica, T. i Sunko, E. (2021). *Analiza inkluzivnosti studijskih programa za inicijalno obrazovanje odgojitelja djece rane i predškolske dobi*. Ured UNICEF-a za Hrvatsku. <https://www.unicef.org/croatia/media/8866/file/Analiza%20inkluzivnosti%20studijskih%20programa%20za%20inicijalno%20obrazovanje%20odgojitelja.pdf>

- Ćuća, A. (2021). *Tematski pregled: Obrazovanje djece tražitelja azila – (Ne)spremnost na kvalitetno uključivanje u obrazovni sustav*. Centar za mirovne studije.
- European Commission. (2021). *EU Strategy on the rights of the child - COM(2021) 142*. Publications Office of the European Union.
- Europska komisija. (2020). *Akcijski plan za integraciju i uključivanje za razdoblje 2021.-2027. Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija – COM(2020) 758 final*. Publications Office of the European Union.
- Europska komisija. (2020). *Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Europskom vijeću, vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru te Odboru regija o novom Paktu o migracijama i azilu – COM/2020/609 final*. Publications Office of the European Union.
- Europska komisija. (2022). *Komunikacija komisije o smjernicama za pristup tržištu rada, strukovnom obrazovanju i osposobljavanju i obrazovanju odraslih za osobe koje bježe od ruske ratne agresije na Ukrajinu (2022/C 233/01)*. Publications Office of the European Union.
- Europska unija. (2001). *Direktiva Vijeća 2001/55/EZ od 20. srpnja 2001. o minimalnim standardima za dodjelu privremene zaštite u slučaju masovnog priljeva raseljenih osoba te o mjerama za promicanje uravnoteženih napora država članica pri prihvatu i snošenju posljedica prihvata tih osoba*. Službeni list Europske unije, L212/12.
- Europska unija. (2014). *Uredba EU br. 516/2014 Europskog parlamenta i Vijeća od 16. travnja 2014. o uspostavi Fonda za azil, migracije i integraciju, o izmjeni Odluke Vijeća 2008/381/EZ i o stavljanju izvan snage odluka br. 573/2007/EZ i br. 575/2007/EZ Europskog parlamenta i Vijeća te Odluke Vijeća 2007/435/EZ*. Službeni list Europske unije, L 150/168.
- Europska unija. (2019). *Preporuka za visokokvalitetne sustave ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja EU 2019/C 189/02*. Službeni list Europske unije, C 189/4.
- Europska unija. (2021). *Preporuka Vijeća (EU) 2021/1004 o uspostavi europskog jamstva za djecu*. Službeni list Europske unije, L 223/14.
- Filipović, A. T. i Jurišić, M. (2024). Intercultural sensitivity of religious education teachers in Croatia: The relationship between knowledge, experience, and behaviour. *Religions*, 15(2), Članak 176. <https://doi.org/10.3390/rel15020176>
- Grad Zagreb. (2023). *Akcijski plan Grada Zagreba za provedbu Povelje Integrirajućih gradova za 2023. i 2024. godinu*. <https://www.zagreb.hr/UserDocsImages/ljudska%20prava/web/Akcijski%20plan%20GZ%20za%20provedbu%20Povelje%20Integrirajućih%20gradova%202023-24.pdf>
- Gube, J. (2023). Origins, concepts, and trends in intercultural education. *Oxford Research Encyclopedia of Education*. <https://oxfordre.com/education/view/10.1093/acrefore/9780190264093.001.0001/acrefore-9780190264093-e-450>
- IOM. (2024). *World migration report 2024*. International Organization for Migration.
- Jelić, M., Čorkalo Biruški, D., Stanković, N. i Vrdoljak, A. (2023). *Intervencijski programi poticanja školske integracije učenika izbjeglica u osnovnim školama: Priručnik za provedbu radionica suradničkog učenja i zamišljenog kontakta* (2. izd.). Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet.

- Klasnić, I., Đuranović, M. i Lucin, M. (2022). Towards the different: A case study of a Syrian asylum seeker in Croatian school context. *Problems of Education in the 21st Century*, 80(5), 708–723. <https://doi.org/10.33225/pec/22.80.708>
- Knežević, Ž. (2024). Primary school teachers' personal and professional beliefs on diversity. *Center for Educational Policy Studies Journal*, 14(3), 213–235. <https://doi.org/10.26529/cepsj.1629>
- Kolak, A., Markić, I. i Kolak, J. (2021). Non-native language speaking students in class cohesion. U V. Mlinarević, M. Brust Nemet i J. Husanović Pehar (ur.), *Intercultural education* (str. 157–171). Filozofski fakultet Josip Juraj Strossmayer Sveučilišta u Osijeku. CONFERENCE PROCEEDINGS :: Intercultural Education (webnode.hr)
- McBrien, J. (2022). *Social and emotional learning (SEL) of newcomer and refugee students: Beliefs, practices and implications for policies across OECD countries*. OECD Education Working Papers, No. 266, OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/a4a0f635-en>
- Mlekuž, A. i Veldin, M. (2022). *Program osnaživanja ravnatelja škola za inkluzivnu školsku kulturu: Glavni rezultati studije utjecaja*. Pučko otvoreno učilište Korak po korak i Forum za slobodu odgoja.
- Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike. (2022). *Nacionalni plan za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2022. do 2026. godine*. <https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Socijalna%20politika/Dokumenti/Nacionalni%20plan%20za%20prava%20djece%20u%20Republici%20Hrvatskoj%20za%20razdoblje%20od%202022.%20do%202026.%20godine.pdf>
- Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike. (2023). *Nacionalni akcijski plan za provedbu Preporuke Vijeća Europske unije o uspostavi Europskog jamstva za djecu*. <https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/slike/2023/3.7.%20KONAČNO%20Tekst%20Nacionalni%20akcijski%20plan%20NAP%20CG.pdf>
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja. (2023). *Nacionalni plan razvoja sustava obrazovanja za razdoblje do 2027. godine*. <https://mzom.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/AkcijskiIINacionalniPlan/Nacionalni-plan-razvoja-sustava-obrazovanja-za-razdoblje-do-2027.pdf>
- Nacionalni akcijski plan za provedbu Preporuke Vijeća Europske unije o uspostavi Europskog jamstva za djecu. *Narodne novine*, 87/2023. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_07_87_1356.html
- Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje. *Narodne novine*, 5/2015. <https://www.zakon.hr/cms.htm?id=3211>
- OECD. (2023a). *Education at a glance 2023: OECD indicators*. OECD Publishing.
- OECD (2023b). *PISA 2022 results (volume I): The state of learning and equity in education*. PISA, OECD Publishing.
- Pejić, I. i Kožić Komar, V. (2022). *Škole zajedništva - priručnik za integraciju učenika i učenica iz Ukrajine u osnovne škole*. Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
- Pravilnik o provođenju pripreme i dopunske nastave za učenike koji ne znaju ili nedostatno znaju hrvatski jezik i nastave materinskog jezika i kulture države porijekla učenika. *Narodne novine*, 15/2013. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_02_15_252.html

- Pravobraniteljica za djecu. (2022). *Izvjешće o radu pravobraniteljice za djecu za 2021. godinu*. <https://dijete.hr/hr/download/izvjesce-o-radu-pravobraniteljice-za-djecu-za-2021-godinu/>.
- Pravobraniteljica za djecu. (2023). *Izvjешće o radu pravobraniteljice za djecu za 2022. godinu*. <https://dijete.hr/hr/download/izvjesce-o-radu-pravobraniteljice-za-djecu-za-2022-godinu/>.
- Pravobraniteljica za djecu. (2024). *Izvjешće o radu pravobraniteljice za djecu za 2023. godinu*. <https://dijete.hr/hr/download/izvjesce-o-radu-pravobraniteljice-za-djecu-za-2023-godinu/>.
- Pučka pravobraniteljica. (2022). *Izvjешće pučke pravobraniteljice za 2021. godinu*. <https://www.ombudsman.hr/wp-content/uploads/2022/05/Izvjesce-pucke-pravobraniteljice-za-2021-1.pdf>.
- Pučka pravobraniteljica. (2023). *Izvjешće pučke pravobraniteljice za 2022. godinu*. <https://www.ombudsman.hr/hr/download/izvjesce-pucke-pravoraniteljice-za-2022-godinu/?wpdmdl=15489&refresh=6465f2bc2565a1684402876>.
- Pučka pravobraniteljica. (2024). *Izvjешće pučke pravobraniteljice za 2023. godinu*. https://www.ombudsman.hr/hr/download/izvjesce_pucke_pravobraniteljice_za_2023_godinu/?wpdmdl=18399&refresh=660f9329d147a1712296745.
- Ravlija, D. (2023). Rad s izbjeglicama u Jugoistočnoj Europi: uključivanje djece izbjeglica u odgojno-obrazovni sustav u Republici Hrvatskoj – prikaz slučaja. U S. Šadić, A. Dudić-Sijamija, G. Berc i M. Milić Babić (ur.), *Terenska praksa i socijalni rad u doba pandemije COVID-19* (str. 137–143). Fakultet političkih nauka – Univerzitet u Sarajevu.
- Siarova, H. i van der Graaf, L. (2022). *Multi-stakeholder approach for better integration of refugee students: Stakeholder engagement in the practice-research-policy transfer in refugee education policy*, OECD Education Working Papers, No. 265. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/82b390fb-en>.
- Skledar Matijević, A., Baranović, B., Farnell, T., Marušić, I., Matić Bojić, J., Mikulić, V., Odak, I., Perak, J., Pijaca Plavšić, E., Pikić Jugović, I., Puzić, S., Šabić, J. (2023): *Unaprjeđenje pravičnosti i uključivosti srednjoškolskog obrazovanja u Hrvatskoj: analiza i preporuke za javne politike*. Institut za razvoj obrazovanja. https://iro.hr/wp-content/uploads/2024/03/Mreza_preporuke_3_Srednje_obrazovanje.pdf
- Smjernice, upute, preporuke i prijedlozi aktivnosti učiteljima, nastavnicima i stručnim suradnicima u osnovnim i srednjim školama za inkluziju ranjive skupine učenika izbjeglica. (2022). Ministarstvo znanosti i obrazovanja i Agencija za odgoj i obrazovanje. <https://mzm.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Izbjeglice/Smjernice-upute-preporuke-prijedlozi-aktivnosti-osnovnim-srednjim-skolama-za-inkluziju-ranjive-skupine-ucenika-izbjeglica.pdf>
- Smjernice, upute, preporuke i prijedlozi aktivnosti učiteljima, nastavnicima i stručnim suradnicima u osnovnim i srednjim školama za osnaživanje djece i mladih za pravovremenu i učinkovitu reakciju u kriznim situacijama. (2022). Ministarstvo znanosti i obrazovanja i Agencija za odgoj i obrazovanje. <https://mzm.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Izbjeglice/Smjernice-upute-preporuke-prijedlozi-aktivnosti-za-osnazivanje-djece-i-mladih-za-pravovremenu-ucinkovitu-reakciju-kriznim-situacijama.pdf>

- Širanović, A. i Bartulović, M. (2024). *Studija slučaja o participaciji djece izbjeglica i tražitelja azila*. Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
- Ujedinjeni narodi. (1989). Konvencija o pravima djeteta. *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, 12/1993 i 20/1997.
- UNICEF. (2023). *Building bright futures: How to integrate Ukraine's refugee children through early childhood education*. Early Childhood Education and Care. United Nations Children's Fund.
- UNHCR. (2016). *UNHCR viewpoint: 'Refugee' or 'migrant' – Which is right?*. <https://www.refworld.org/policy/statements/unhcr/2016/en/111092>
- UNHCR. (2021). *Staying the course: The challenges facing refugee education*. The UN Refugee Agency. <https://www.unhcr.org/media/unhcr-education-report-2021-staying-course-challenges-facing-refugee-education>
- UNHCR. (2023). *Unlocking potential: The right to education and opportunity education*. The UN Refugee Agency. *UNHCR Education Report 2023 – Unlocking Potential: The Right to Education and Opportunity* | UNHCR.
- UNHCR Croatia. (2023). *Intentions and perspectives of refugees from Ukraine in Croatia*. The UN Refugee Agency. [croatia_intention_survey-2023.pdf](https://www.unhcr.org/croatia_intention_survey-2023.pdf) (unhcr.org)
- Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. (2018). *Okvir za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita na lokalnoj razini*. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Okvir%20za%20integraciju%20osoba%20kojima%20je%20odobrena%20međunarodna%20zaštita%20na%20lokalnoj%20razini.pdf>
- Ustav Republike Hrvatske. *Narodne novine*, 56/1990, 135/1997, 08/1998, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001, 76/2010, 85/2010, 05/2014. <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>
- Varjačić, N. i Varga, R. (2023). *Samoprocijenjena spremnost odgojitelja za pedagoško vođenje*. *Acta Iadertina*, 20(1), 7–25. <https://doi.org/10.15291/ai.4209>
- Visković I., Bouillet, D. i Višnjić-Jevtić, A. (2024). *Model kvalitetnog inkluzivnog preventivnog pedagoškog osnaživanja djece u riziku socijalne isključenosti: KIPPO*. Alfa.
- Višnjić-Jevtić, A., Visković, I. i Bouillet, D. (2021). Koncept multikulturalnosti u sustavu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. *Nova prisutnost*, 19(2), 331–342. <https://doi.org/10.31192/np.19.2.7>.
- Vlada Republike Hrvatske i Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. (2017). *Akcijski plan za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita za razdoblje od 2017. do 2019. godine*. <https://ljudskaprava.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/AKCIJSKI%20PLAN%20ZA%20INTEGRACIJU%202017-2019.pdf>
- Vlada Republike Hrvatske. (2018). *Protokol o postupanju prema djeci bez pratnje*. <https://emn.gov.hr/UserDocsImages/vijesti/Protokol-o-postupanju-prema-djeci-bez-pratnje.pdf>
- Vrdoljak, A., Stanković, N., Čorkalo Biruški, D., Jelić, M., Fasel, R. i Butera, F. (2022). “We would love to, but...” — Needs in school integration from the perspective of refugee children, their parents, peers, and school staff. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 37(2), 512–529. <https://doi.org/10.1080/09518398.2022.2061732>

- Vrdoljak, A., Čorkalo Biruški, D., Stanković, N., Fasel, R. Butera, F. i Jelić, M. (2024). Imagining a better world: Assessing the immediate and delayed effects of imagined contact on attitudes toward refugees in elementary school. *Frontiers in Psychology*, 15, Članak e1294208. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1294208>
- Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti, *Narodne novine*, 70/2015, 127/2017, 33/2023. <https://www.zakon.hr/z/798/Zakon-o-me%C4%91unarnodnoj-i-privremenoj-za%C5%A1titi>
- Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. *Narodne novine*, 87/2008, 86/2009, 92/2010, 105/2010, 90/2011, 5/2012, 16/2012, 86/2012, 126/2012, 94/2013, 152/2014, 07/2017, 68/2018, 98/2019, 64/2020, 151/2022, 155/2023, 156/2023. <https://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-%C5%A1koli>
- Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju. *Narodne novine*, 10/1997, 107/2007, 94/2013, 98/2019, 57/22, 101/2023. <https://www.zakon.hr/z/492/Zakon-o-pred%C5%A1kolskom-odgoju-i-obrazovanju>
- Zakon o socijalnoj skrbi. *Narodne novine*, 18/2022, 46/2022, 119/2022, 71/2023, 156/2023. <https://www.zakon.hr/z/222/Zakon-o-socijalnoj-skrbi>
- Zakon o strancima. *Narodne novine* 133/2020, 114/2022, 151/2022. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_12_133_2520.html
- Žukina, P., Kevo, M. i Špoljarić, S. (2024). *Priručnik za rad s djecom izbjeglicama*. Isusovačka služba za izbjeglice.